

Henry

ԵՐՈՒՊՏԻ ՕՏԵԱՆ

ԸՆԿԵՐԲՈՒԹԱՆՑՈՒՀԻՆ

Ի ՅԱՊՂՎԱՐ ԵՒ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՀԱՑ

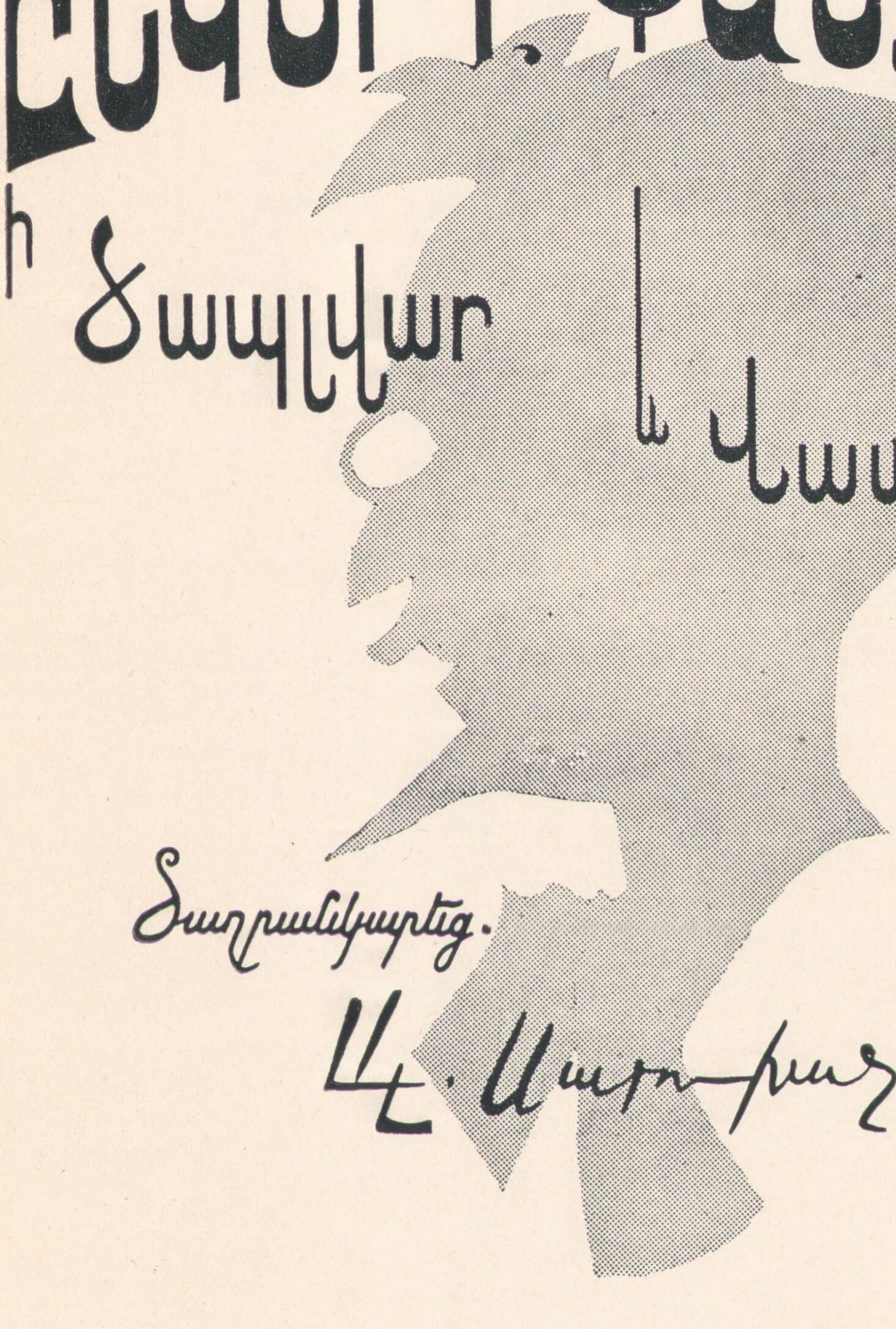

Տարուսիպտիգ.

Ա. Աբրահամ.

1938

ՏԳ. ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

ԳԱՀԻՐԷ

Այս գրքին սովորական տպագրութենէս զատ՝ տպուած է նաեւ

— 101 օրինակ extra հուշէ թուղթի վրայ, թուագրեալ 1—101 եւ ստորագրուած ձաղրանկարիչին կողմէ, որուն իբրեւ յատկացուած կ'ընկերանայ Օտեանի գլխուն փորագրեալ ժանեակաչուր վերարտադրութիւնը, հատորիս համար յատկապէս պատրաստուած Օննիկ Աւետիսեանի կողմէ:

եւ 350 օրինակ՝ լաւագոյն հուշէի վրայ:

Սոյն հատորը մաս կը կազմէ լաւագոյն հուշէ տպագրութեան:

Քլիշէները պատրաստուած են Արամ Պէրպէրեանց Տան կողմէ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Սարուխան բարեկամիս հրաւէրը, գրասէր-գեղարուեստասէր հասարակութեան ներկայացնելու այս հրատարակութիւնը, չէի կրնար մերժել անշուշտ, որովհետեւ ալ որ ինչ համոզուած ըլլայի յառաջաբանի մը անհրաժեշտութեանը կամ օգտակարութեանը գիրքի մը համար որուն երկու —երկուռեակ չըսելու համար— հեղինակները խաչածանօթ են այդ հասարակութեան իրենց սեփական բայց մեկզմեկու այնքան խնամքի տաղանդներովն եւ գործերովը: Եւ որովհետեւ անհրաժեշտ կամ օգտակար դասուած բաներր չեն միայն որ հանոյք կը պատճառեն ընողին, կը խոստովանիմ որ սիրայօժար ընդունեցի ինձի առաջարկուած ներածողի... դիւրին պատճառը, խորհելով որ գայն պիտի կիրարկեի մտիս ու արտս այնքան մօտ ու սիրելի հրատարակութեան մը առիթով:

Տեղի կար սակայն վարանելու, եւ պահ մը վարանեցայ, մտածելով որ ընդհանրապես անծանօթի մը, սկսնակի մը անդրանիկ երկն է որ կը ներկայացուի, կը յանձնարարուի հասարակութեան առաւել կամ նուազ համբաւի եւ հեղինակութեան տիրացած երէցի մը կողմանէ. մինչ այսօր խնդիրը երկու ճշմարիտ վարպետներու գործին վրայ է...:

Այս պարագային պատիւը —եթէ կայ— աւելի ներկայացնողին համար է քան ներկայացուածներուն, եւ անշուշտ գայն կը պարտիմ Օտեանի մտերմագոյն ընկերը —գէ՛թ Եգիպտոսի մէջ— եւ գրական միակ աշխատակիցը, Ցրանֆօ-Թրքական Պատերազմին... զենքի-եղբայրը եղած ըլլալու հանգամանքիս:

* * *

Ներկայ հատորը անձնախընթաց *դէպք* մը կամ *երեւոյթ* մըն է հայկական հրատարակչութեան մէջ. երկու գլուխ-գործոցներ կ'ընծայէ ան մեզի, սերտօրէն զուգուած, ընդելուզուած:

Ծապլվարը Երուանդ Օտեանի երգիծական գլուխ-գործոցն է, իսկ աւնոր պատկերազարդումը Ալ. Սարուխանի ծաղրանկարչական գլուխ-գործոցը:

Խորհրդաւոր, ճակատագրական հանդիպո՛ւմ:

Կրնայինք Սարուխան մը չունենալ. բայց քանի որ ունէինք, նախապահմանուած էր, *գրուած* էր որ անիկա Օտեանի հրաշակերտը ընտրէր՝ անկէ ներշնչուելով իր ծաղրանկարչի տաղանդին բովանդակ չափը տալու, իր կարգին հրաշակերտ մը արտադրելու համար:

Օտեան իր երգիծական տաղանդը յայտնաբերած է անթիւ էջերու մէջ, որոնց մէկ կարեւոր մասը սակայն, այժմէութեան անձերէն եւ անցքերէն ներշնչուած, ժամանակակիցներուն զուարճութեանը յատկացուած, դատապարտուած է կորսուելու, հետք չձգելու մեր գրականութեան մէջ: Բայց *Ծապլվարը* պիտի մնայ յաւիտեան, որովհետեւ հոն կը հանդիպինք ընդհանրական նկարագրով, sub specie æternitatis յղացուած եւ ստեղծուած մարդկային տիպարի մը:

Հայ Տիրացուին դասական տիպարն է ան, անմահ բնկեր Փանջունիին, որ ցեղայատուկ հարազատ գիծեր ունենալով հանդերձ, իր շատ մը կողմերովը կը պատկանի մարդկային մեծ ընտանիքին, —ինչ որ իրաւունք կու տայ իրեն մտնելու հռչակաւոր տիպարներու տիեզերական պատկերասրահին մէջ եւ իր տեղը գրաւելու սպանիացի Տօն Քիշոթին, անգլիացի Բիւրլիին եւ Ֆրանսացի Թարթարէնին կողքին:

Ցնորասեղծ երեւակայութիւն, անափառութիւն կամ փառասիրութիւն, իրականութեանց զգացման չգոյութիւն, եւ փորձառութենէ խրատուելու անընդունակութիւն, ահա՛ գլխաւոր յատկանիշները ամենազգի տիրացուներու ցեղին, անբուժելի, անուղղայ ցեղին:

* * *

Տօն Քիշոթ, "տխրադէմ„, ինհար ոսկրուտ ասպետը, կ'երազէ փառքով ծածկուիլ, անմահանալ, անհրաւութիւններ բառնալով աշխարհի երեսէն, տկարին, կեղեքուածին, զոհին օգնութեան փութալով խիզախ եւ անխորհուրդ այլասիրութենէ մը մղուած, յիմարութեան սահմաններուն հասնող դիւցազնական խոյանքով: Երեւակայութիւնը այնքա՛ն հարուստ է, փառասիրութիւնը այնքա՛ն հզօր, որ վտիտ, վատոյժ ձիու մը վրայ հեծած— երազելով որ աշխարհի ամենէն փառաւոր երիվարը կ'աշտանակէ— ինքզակ ի ձեռին անիկա կ'արշաւէ, կը սուրայ երկրէ երկիր, ի խոյզ անկարելի

ֆաչագործութիւնեւրու, հողմաղացմեւրու դեմ կռուելով— զոր բեւաւոր հսկաներ կը կարծէ— եւ փոքիի ամպեր հաւնող ոչխարեւրու հօտերուն վրայ յարձակելով— զոր բշնամիներու բանակներ կը կարծէ· Իր երազած, հոգեւին բաղձացած սխրագործութիւնեերը ողբալի, ծիծաղելի ձախողաւմեւրու մէջ կը վիժին. ծեծ ծեծի վրայ կ'ուտէ, խաղէ խայտառակ կ'ըլլայ, բայց չի հրաժարիր իր վսեմ իտէալեն, կը յամառի, կը յարատեւէ, եւ ո՞վ գիտէ ի՛նչ պիտի ըլլար խեղճ միամիտ դիւցազնին վիճակը եթէ իր հաւատարիմ ծառան՝ հաւեստ աւանակի մը վրայ նստած եւ աւոր պէս փիլիսոփայ, համբերատար ու խոհեմ Սանչօ Բանսան ֆովը չըլլար ու չըհսկէր իր վրայ, չխնամէր ու չդարմաներ զինքը:

Բիւրոիւ, տարբեր տեսակէ տիրացու մըն է. անիկա զուրկ է ասպետական, մարդասիրական ո՛եւէ իտէալէ, բայց ոչ, աւա՛ղ, երեւակայութենէ եւ փառասիրութենէ: Գործի ձագերուն վրայ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակած եւ իր միամիտ համշիրակներուն սխանչացումին առարկայ եղած ըլլալուն համար՝ խելքի պտոյտ կ'ունենայ, ինքզինքը մեծ գիտնական մը կը կարծէ, կոչուած՝ գիտական աշխարհը յեղաշրջելու իր ապագայ տեսութիւններովն եւ փորձարկութիւններով· Քանի մը ընկերներով համբայ կ'ելլէ հետազօտական մեծ ուղեւորութեան մը համար, որու ընթացքին՝ փոխանակ փառքի դափնիներուն զորս կ'երազէր, լիաբուռն կը բաղէ յուսախաբութեան եւ ձախողաւմին բոլոր տատասկները: Փորձաւմէ փորձաւմ կ'երթայ, անկէ ալ բանս, առանց սակայն պահ մ'իսկ կորսնցնելու իր հոգեկան խաղաղութիւնը, ինքզինքին վրայ ունեցած իր հաւատքը, իր... զմայլելի լաւատեսութիւնը·

Անհակակշիռ երեւակայութեան եւ անսանձ փառասիրութեան միւս հոչակաւոր զոհը, Թարասկոնցի Թարթարէնը, հերոսախտէ բռնուած բաղխենին է, հանգստաւէս կեանքի վարժուած, բուլամորթ եւ վախկոտ. բայց որովհետեւ իր պզտիկ բաղաքին ամենեն նշանաւոր նշանաւուն է եւ կորդոյրի (casquette) որսորդներուն ամենեն ճարպիկը, որովհետեւ անդադար կը կարդայ Ֆենիմըր Քուբըրի եւ Կիւսթաւ Էմարի վէպերը ուր շիկերէի որսորդութեան հրաշալի պատմութիւններ կան որոնք իր երեւակայութիւնը կը խանդավառեն եւ փառասիրութիւնը կը գրգռեն, Թարթարէն, օրին մէկը, տուր-տեղը կը ձգէ եւ զէնքերով, ռազմամթերքով, տեսակ տեսակ գործիքներով լեցուն սնտուկներ հետը առած՝ ճամբայ կ'ելլէ դէպի Ափրիկէ, առիւծ որսալու եւ առօք-փառօք ծննդավայրը վերադառնալու համար: Իրաւ ալ կը վերադառնայ, բայց խերը անիծուած, խաբուած, կողոպտուած, դրամ, զէնք, ռազմամթերք, ամեն ինչ վրայ տուած ըլլալով երեւակայելի եւ աներեւակայելի ձախորդութիւն-

ցերու եւ արկածներու հետեւանքով: Կը վերադառնայ, Ալճերիոյ մէջ ապաստած ըլլալով՝ իբր վայրի գազան՝ գիւղացիի մը հօր եւ ընտանեցած կոյր առիւծ մը...:

Ամեն բան վրայ տուած, այո՛, բացի սակայն իր երեւակայութենէն եւ ամպոխութենէն, որոնց շնորհիւ, հազիւ Թարասքոն ոտք կոխած, անվեհեր Թարթարէն կ'սկսի իր հիացողներուն պատմել իր որսորդական քաջագործութիւնները, վկայութեան կոչելով կոյր առիւծին մորթը, զոր տէրը իրեն ձգած էր, դատի եւ բանտարկութեան սպառնալիքով խոշոր գումար մը կորզելէն վերջ:

Գանք հիմա ընկեր Փանջունիին: Չեմ գիտեր թէ պէտք կա՞յ ընթերցողներուս ներկայացնելու այնքան... ժողովրդական այս "հերոս„ը, որուն ո'չ միայն Օսեանի կողմէ գրի առնուած պատմութիւնը կարդացած են, այլ եւ նմաններուն, կենդանի օրինակներուն հանդիպած են ժամանակակից ազգային կեանքին մէջ, եւ հանդիսատես եղած անոնց "շինարար„ գործունէութեան...:

Որովհետեւ, աւա՛ղ, Փանջունի կը պատկանի տիրացուներու վտանգաւոր, ախտաւոր տեսակին: Այնքան ծիծաղելի որքան Սէրվանթէսի, Տիքընսի եւ Տօսէի ստեղծած համբաւաւոր տիպարները, անկիկա խորապէս ողբերգական է միանգամայն: Առաջինները, որոնք՝ այսպէս ըսելու համար՝ "անհատական հանգամանքով„ կը գործեն, առաւելապէս իրենք կ'ըլլան զոհերը իրենց ցնորակոծ երեւակայութեան եւ անպարագիծ փառասիրութեան. մինչ Փանջունի փորձանք եւ աղէտ կը բերէ զինքը մտիկ ընող, իրեն հետեւող միամիտներու գլխուն:

Որովհետեւ Փանջունի "գործիչ„ է, հասարակական "գործիչ„. իմացէ՛ք՝ խօսող, ճառող, բարոզող. այսինքն՝ ուրիշները գործի մղող, եւ ի՛նչ գործի, տէ՛ր Աստուած: Քանդել, շինելու նպատակով, կամ պատրուակով: Տեսութիւններով եւ սկզբունքներով սպառազինուած, անսպառ շատախօսութեամբ պատրաստիր ընկեր Փանջունիի կէս նպատակին է յեղաշրջել ընկերային հաստատեալ կարգ ու սարք, հարստահարուած ժողովուրդը ձերբազատել "կեղտոտ բաղձանքներու„ դարաւոր բռնապետութեան լուծէն եւ զայն ամենակարճ ժամանակամիջոցի մէջ վերածել հաւասար, գիտակից, կազմակերպուած եւ... ընչեղ բաղամացիներու: *Ծապլվարի* ընթերցողները գիտեն թէ այդ տեսութիւնները, սկզբունքները եւ շատախօսութիւնը ի՛նչ աղէտներու կը յանգին, ի՛նչ վիճակի կը վերածեն հայրենական գիւղը, զոր ընկեր Փանջունի ընտրած էր իբր դաշտ իր գործունէութեան եւ փորձարկութեանց:

Կը խնդանք կուշտուկուռ՝ գիրքը կարդալով, որովհետեւ անկարելի է դիմադրել Օսեանի կատակերգական հրաշալի աւիւնին-

բայց եթէ խնդալէ դադրելով՝ փորձուիցիք պահ մը խորհիլ այդ գործունէութեան եւ փորձարկութեանց արդիւնքներուն— ըսել կ՛ուզեմ՝ դիզած աւերակներուն— ցոյնման անկարելի կ՛ըլլայ դիմադրել լալու փափաքի մը…:

* * *

Ահա՛ գործը զոր Ալ. Սարուխան սթանչելի գաղափարը ունեցած է պատկերազարդելու:

Չպիտի ծանրանամ մեծատաղանդ ծաղրանկարչին կատարած գործին վրայ: Անոնք որ պիտի ուզեն իրենց մատենադարանը ճոխացնել այս բանկապին հատորով, պիտի տեսնեն ու դիտեն իր գծած պատկերները, աւելի պերճախօս բան ամեն մեկնաբանութիւն, եւ պիտի հիանան այն հրաշալիօրէն հաւատարիմ, եղբայրական եւ միեւնոյն ատեն հզօրապէս անձնադրում աշխատակցութեան վրայ զոր Սարուխան բերած է Օտեանի գլուխ-գործոցին: *Ծապլվարը* է ամբողջ որ, իր ամենէն յատկանշական, դիւցազնա-զաւեշտական դրուագներով, մեր աչքերուն տակ կ՛ապրի՝ արտասովոր կարկառով մը եւ զգայախաբող իրականութեամբ՝ այդ հոյակապ պատկերներուն մէջ ուր արուեստագէտին technique վարպետութիւնը կը մրցի ծաղրանկարչին հերարձակ խմայիքին եւ անսպառ աւիւնին հետ՝ Օտեանի գործը օժտելու համար երկրորդ կեանքով մը— ա՛յն որ գիծերէն եւ ձեւերէն կը բխի եւ կը լրացնէ տառերուն եւ բառերուն ստեղծածը:

Այս պատկերազարդումը պիտի գրաւէ Ալ. Սարուխանի արդէն ընդարձակ բայց մեծ մասամբ այժմէութեան մուսայէն ներշնչուած ընդարձակ գործին մէջ նոյն այն տեղը զոր *Ծապլվար* կը բռնէ Օտեանի գրական արտադրութեան մէջ: Պիտի մնայ յաւիտեան, *Ծապլվար*ին պէս եւ աւոր հետ, անբաժան անկէ, իր ճակատագիրը լծորդած աւոր փառաւոր ճակատագրին:

ՄԻՔԱՅԷԼ — Ս. ԿԻՒՐՃԵԱՆ

Աղեքսանդրիա

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Մանկութեանս օրերէն ի վեր միշտ անխառն հանոյքով կարդացած եմ Օտեանի բոլոր գրուածքները, ինչ ձեւի տակ ալ եղած ըլլան անոնք, բայց մասնաւոր կերպով տպաւորած է զիս իր անմահ Փանջունին։

Գուցէ այն պատճառաւ՝ որ անոր մէջ տեսած եմ վերջին հանի մը տասնեակ տարիներու հայ ողբերգութեան մէկ մանրանկարը, աւելի ճիշտը՝ այդ ողբերգութեան մէկ բացատրութիւնը:

Թէ ի՞նչպէս կործանիչ կրնան ըլլալ նոյնիսկ լաւագոյն սկզբունքներ եւ բանաձեւեր, երբ անոնք կը փորձուին կիրարկուիլ թերուս, իմաստակ եւ երազատես անպատասխանատու մարդոց կողմէ, որոնք կը գործեն առանց երբէք նկատի առնելու զիրենք շրջապատող պայմաններըս

Ահա՛ գրքին բարոյականը եւ դասը։

Օտեան տուած է ողբերգական այդ անաւոր ճշմարտութիւնը հանի մը պատկերներով, ամենապարզ ոճով եւ — ինչ որ իր մէջ երեւան կը բերէ հանճարեղ արուեստագիտը — այդ բոլորը երգիծական ձեւի տակ:

Այդ է պատճառը որ կրկին ու կրկին կարդացած եմ զայն ու ամեն ընթերցումի հետ մտիս մէջ ուրուագծուած են պատկերները Օտեանի ստեղծած այդ անփառունակ հերոսին եղերա-գաւեշտական սխրագործութեանց բոլոր դրուագներուն, պատկերներ՝ որոնք ժամանակի հետ հասունցնալով հետզհետէ ձեւ ու մարմին առած են, այն աստիճան որ այլեւս չեմ կրցած զսպել զանոնք թուղթին յանձնելու փափաքս աւելի եւրին պահանջքի մը գոհացում տալու՝ հան թէ հրապարակելու դիտաւորութեամբ:

Ու այդ բոլոր պատկերները անգամ մը ալպոմի մը մէջ հաւաքելէ վերջ է միայն որ խորհած եմ, բարեկամներուս ալ թելադրութեան անսալով՝ հրատարակել Օտեանի գլուխ գործոցը, զարդարուած սոյն պատկերներով:

Թէ ո՛րչափ տեղին եր այդ ձեռնարկը՝ ընթերցող հասարակութեան կը թողում դատել:

ԱԼ. ՍԱՐՈՒԽԱՆ

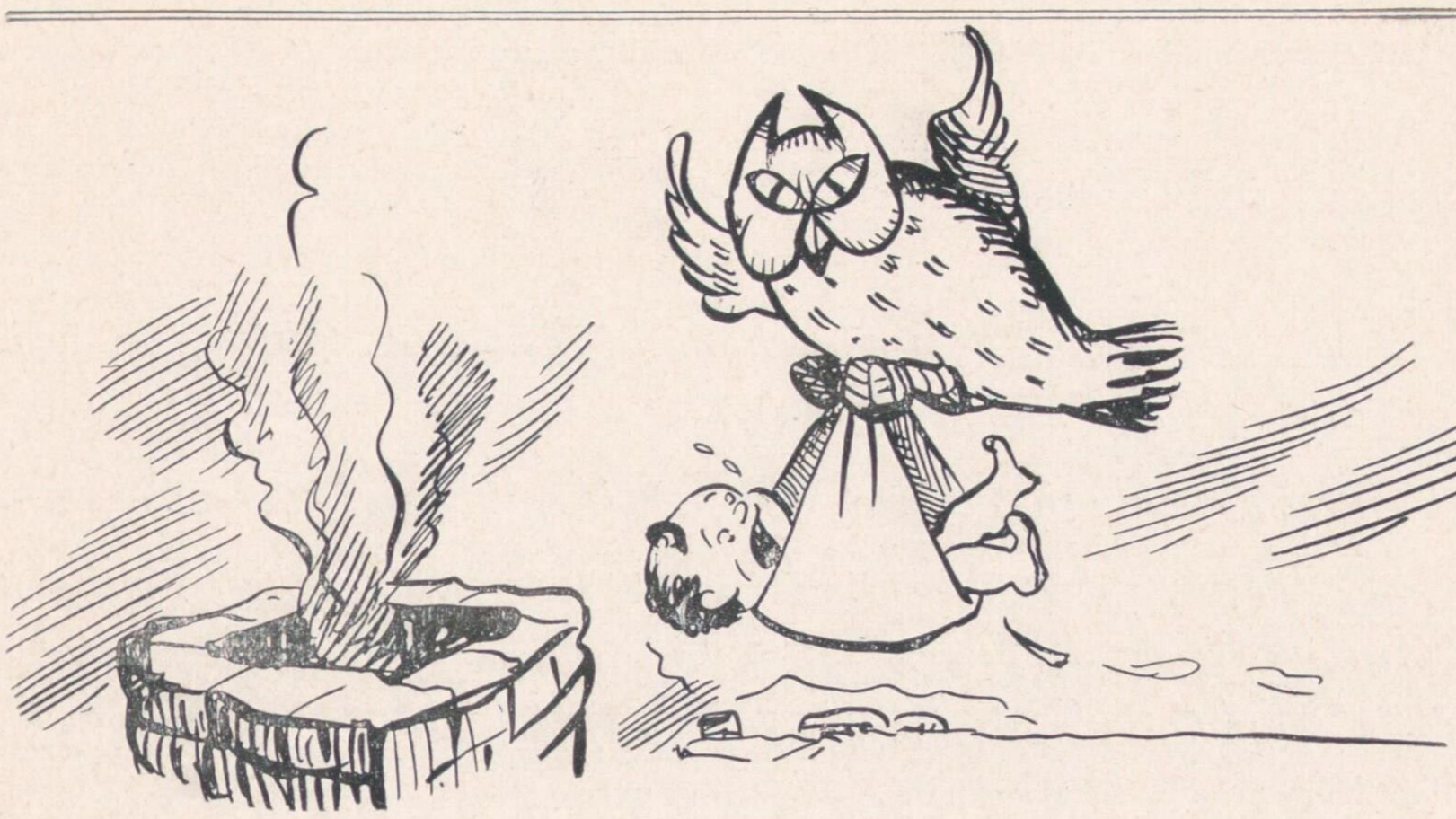

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻԻ ՄԱՍԻՆ

Կեանք մը որ տակաւին իր ամբողջ շրջափոխութիւնները չէ կատարած եւ իր գործունէութեան ամէնէն եռանդուն փուլին մէջ կը գտնուի, կարելի չէ լիակատար կերպով ներկայացնել եւ նոյնիսկ անխոհեմ յանդգնութիւն մըն է այդպիսի կեանքի մը վրայ դատաստան կտրել կամ կարծիք յայտնելը:

Ուստի ապագայ կենսագիրներու թողլով ընկեր Փանջունիի վարքն ու արարքները իրենց ամբողջութեամբը ներկայացնելու այնքա՛ն դժուար որքան անհրաժեշտ աշխատութիւնը, ես պիտի գոհանամ կցկտուր ծանօթութիւններ տալով միայն Ընկերվարական Նամականիի հերոսին վրայ, պարզապէս նիւթեր ապագայ կենսագիրներու գործը դիւրացնելու նպատակով, եւ կամ սանկ ըսեմ՝ աւտաղճներ այն յիշատակարանին համար զոր երախտագէտ Հայութիւնը օր մը պիտի կանգնէ իր Հերոսներուն ի պատիւ:

Ընկեր Փանջունի կրտսեր զաւակն է Տրապիզոնցի ընտանիքի մը ու ծնած է 1875 ին: Մայրը տղաբերքի հետեւանքով մեռած է, առանց կարենալ սրնուցանելու իր երախան զոր մեծցուցած են այծի կաթով: Ուրիշ կենսագիր մը գուցէ հետեւութիւններ հանել փորձէր այս աննշան դիպուածէն՝ Ընկեր Փանջունիի ունայնամտութիւնն ու թեթեւութիւնը վերագրելով իր առած այդ նախնական անունդին: Ես, ինչպէս ըսի, չեմ ուզեր ոեւէ դատաստան ընել, այլ կը բաւականանամ իրողութիւնները արձանագրելով:

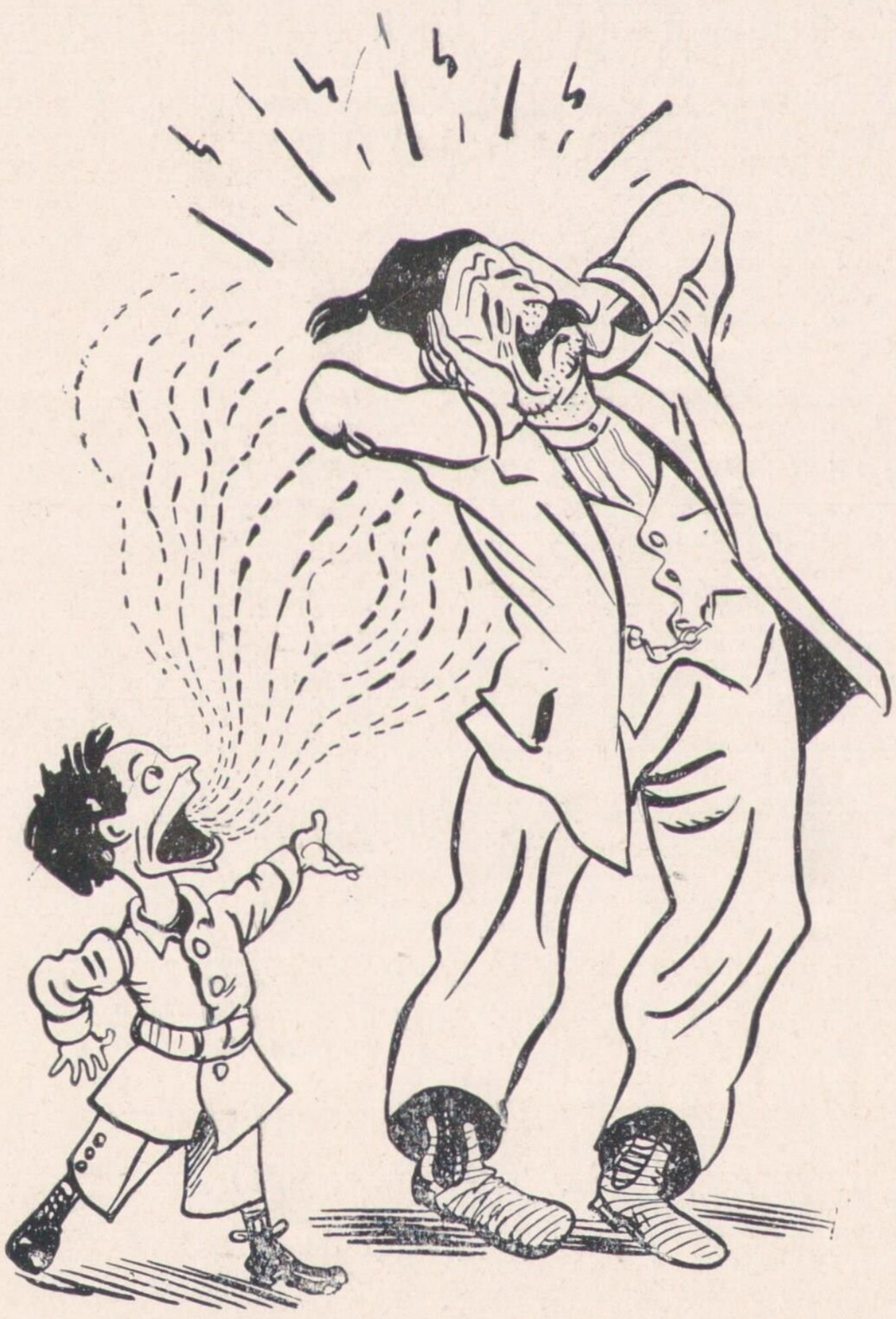

... բայց անգամ մը խօսիլ սկսելէ ետքը, ա՛լ բերանը դիւրաւ չէ գոցած:

Փանջունի շատ ուշ լեզու ելած է, բայց անգամ մը խօսիլ սկսելէ ետքը, ա՛լ բերանը դիւրաւ չէ գոցած: Քանի կը մեծնար այնքա՜ն կ՛աճէր իր խօսելու կատաղութիւնը, այն աստիճան որ խե՜ղճ հայրը ստիպուեցաւ բժիշկի դիմել այդ անսովոր երեւոյթին դարման մը գտնելու համար: Բժիշկը քննեց տղան, լեզուն նայեցաւ, կոկորդը նայեցաւ, աչքերուն նայեցաւ եւ վճռաբար ըսաւ հօրը.

— Ճար ու դար-

ման չկայ, այս տղան միշտ պիտի խօսի:

— Բայց տանը մէջ ա՛լ դիմացուելիք բան չէ:

— Բամպակ թխեցէք ականջնիդ, այս է միակ միջոցը, պատասխանեց բժիշկը:

Հակառակ իր խօսելու մարմաջին՝ փոքրիկն Փանջունի յաճախ սխալ կը գործածէր բառերը, բոլորովին աղաւաղելով անոնց նշանակութիւնը: Օր մը սեղանի մը վրայ դրուած արժէքաւոր առնօթ մը կ'առնէ ու գետին նետելով ջարդ ու փշուր կ'ընէ:

Հայրը, իրիկունը գործէն վերադարձին, կը տեսնէ եղածը եւ տղան կանչելով ու անօթին կտորտանքները ցոյց տալով կը գոչէ.

— Ծօ՛, ի՞նչ ես ըրեր անօթը:

— Շինեցի, հայրիկ, կը պատասխանէ փոքրիկ Փանջունի միամիտ համոզումով մը:

— Շինեցի, հայրի՛կ ...

— Ծօ ի՞նչ շինել, կոտրեր ես, շան զաւակ:

— Չէ՛, հայրիկ, շինեցի կը պնդէ տղան:

Ի զո՛ւր հայրը երկար բարակ կը բացատրէ թէ՝ երբ առարկայ մը գետին նետելով կտոր կտոր կ'ընենք, այդ գործողութիւնը շինել բայով չի բացատրուիր՝ այլ կոտրել: Անկարելի եղաւ բառա-

գիտական այդ նրբութիւնը հասկցնել Փանջունիի որ շարունակեց տանը մէջ գտնուած գաւաթները, պըտնակները, շիշերը կոտրտել եւ ամէն անգամ որ «Ի՞նչ կ'ընես կոր» ըսելով զինքը կը յանդիմանէին, անդրդուելի ու անխռով կը պատասխանէր.

— Կը շինեմ կոր:

Դպրոցին մէջ Փանջունի ընկերներուն հետ վիճելով ու ճառ խօսելով ժամանակ կ'անցընէր, իսկ դասերուն բնաւ չէր հետեւեր, չհաւնելով կա՛մ դասատուին, կա՛մ դասագրքին, կա՛մ դասարանին եւ կամ տետրակին ու գրչի ծայրին:

Օր մը թուաբանութեան խնդրի մը մասին վէճ ունեցաւ իր դասընկերներէն մէկուն հետ:

— Հինգ անգամ հինգ՝ քսանըհինգ կ'ընէ, կ'ըսէր ընկերը որ ողջամիտ տղայ մըն էր եւ որ յետոյ հարուստ վաշխառու մը եղաւ:

— Չէ՛, կը յամառէր Փանջունի, հինգ անգամ հինգ՝ յիսուն կ'ընէ:

— Ո՛չ, քսանըհինգ կ'ընէ:

— Յիսուն կ'ընէ:

Միւսը տեսնելով որ դժուար,— ինչ կ'ըսեմ՝ անկարելի,—է խօսք հասկցնել Փանջունիի եւ չուզելով անօգուտ կռիւի մը տեղի տալ, հաշտարար հոգիով մը պատասխանեց.

— Լա՛ւ, ես թո՛ղ այնպէս գիտնամ թէ՝ քսանըհինգ կ'ընէ, դուն ալ այնպէս գիտցիր թէ՝ յիսուն կ'ընէ, ու ա՛լ չխօսինք այդ մասին ու երթանք միատեղ գնդակ խաղանք:

— Ըլլար, պնդեց Փանջունի, պէտք է որ նախ համոզուիս թէ հինգ անգամ հինգ յիսուն կ'ընէ:

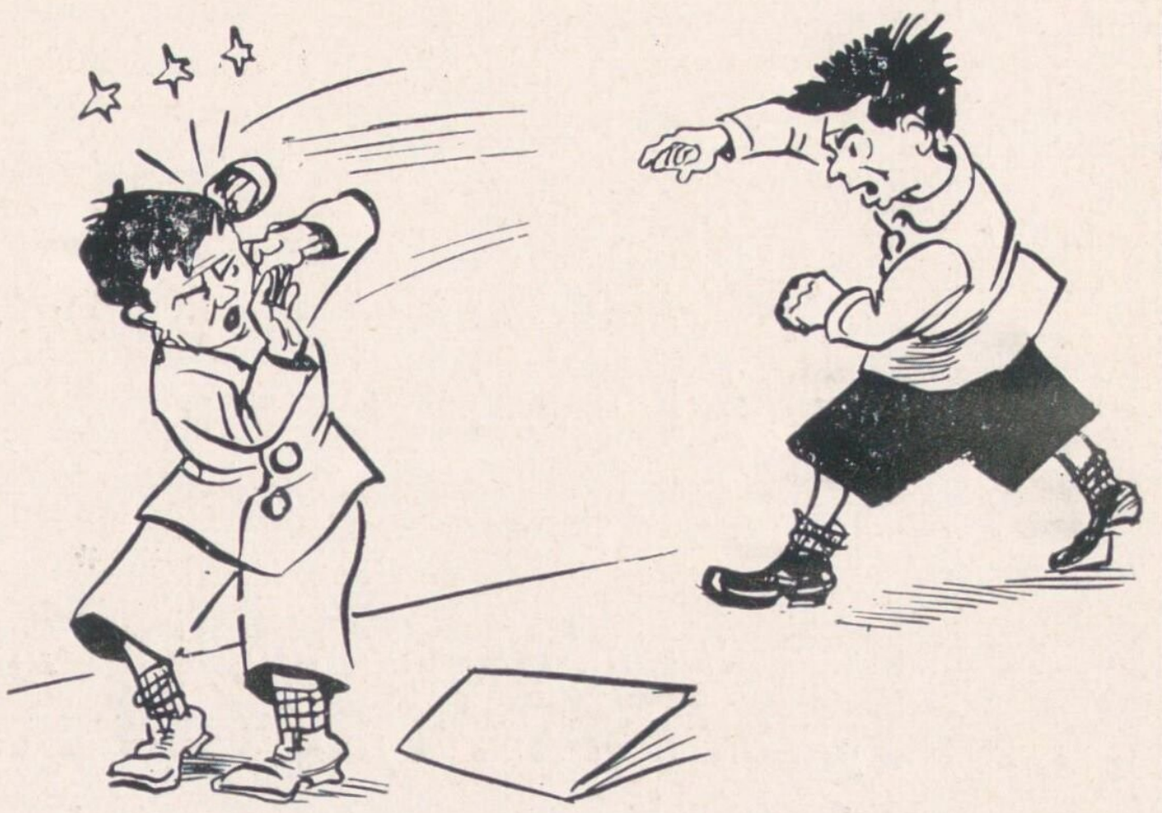

... ա՛ռ բեզի համոզիչ ապացոյց մը ...

— Այդ անկարելի է:

— Անպատճառ պէտք է որ քեզ համոզեմ, շարունակեց մեր հերոսը, հետզհետէ բորբոքելով:

— Երբեք չեմ կրնար համոզուիլ եւ դուն ալ երբեք չես կրնար ապացուցանել ըսածդ, պատասխանեց ապագայ վաշխառուն:

— Չեմ կրնար ապացուցանե՞լ, չեմ կրնար ապացուցանե՞լ, մռնչեց Փանջունի, ա՛ռ քեզի համոզիչ ապացոյց մը:

Եւ գետնէն քար մը առնելով իջեցուց խօսակցին գլխուն:

Գլուխը վիրաւորուեցաւ թեթեւապէս, բայց տղան կրկին համոզում չգոյացուց թէ՝ հինգ անգամ հինգ կրնայ յիսուն ընել, եւ լալով գնաց բողոքել վարժապետին:

Վարժապետը իսկոյն կանչեց Փանջունին եւ՝

— Ինչո՞ւ ընկերոջդ գլուխը պատուեցիր, գոչեց ձայնով մը որով Եհովա ըսած էր Կայէնին, «Ի՞նչ ըրիր քու եղբօրդ»:

— Զինքը համոզելու համար, պատասխանեց ապագայ փրօփականտիսթը հանդիսաւորապէս:

Հայրը տեսնելով իր զաւկին այս տարօրինակ ընթացքը, յաճախ ակռաները կճրտելով կը պոռար.

— Փորձա՛նք պիտի ըլլաս, փորձա՛նք ...

Խեղճ մարդը կը սխալէր իր լաւատեսութեանը

մէջ: Փանջունի փորձանք չպիտի ըլլար, այլ յեղափոխական գործիչ:

* * *

Տասնեւեօթը տարեկան պատանի մըն էր Փանջունի երբ իր հայրը կորսնցուց: Երէց եղբայրը որ իրմէ տասը տարեկան մեծ էր. արդէն իսկ ամուսնացած, տուն տեղ եղած վաճառական մըն էր, բաւական լաւ դիրքի տէր: Իր հօր մահուընէն հազիւ ամիս մը ետքը Փանջունի արդէն գժտուած էր անոր հետ եւ տունը թողած՝ պահանջելով իր ժառանգութեան բաժինը: Եղբայրը, առանց դժուարութեան, անմիջապէս յանձնեց 800 ոսկիի մօտ գումար մը որ Փանջունիի ամբողջ ժառանգութիւնը կը ներկայացնէր:

... եւ օր մըն ալ տեսաւ որ փարա մը չէր մնացած գրպանը:

Մեր պատանին դրամը առնելով Պոլիս եկաւ, երեք տարի անծնդիւր կեանք մը վարեց եւ օր մըն ալ տեսաւ որ փարա մը չէ մնացած գրպանը: Այնատեն եղ-

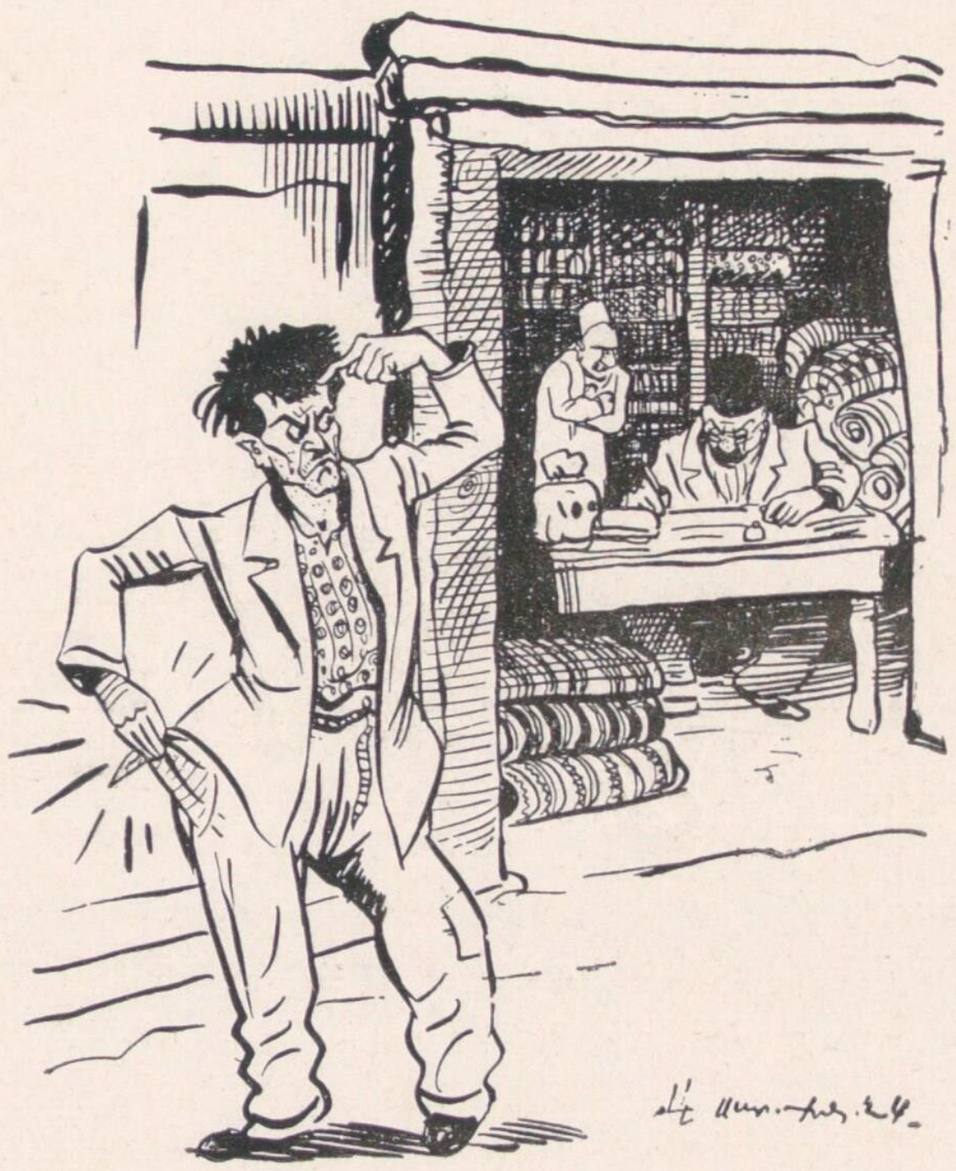

...միւս կողմէ տեսաւ ճաեւ որ այդ ժամանակամիջոցին ինք փճացուցած էր իր ժառանգութիւնը եւ այսօր փարա մը չկար գրպանը:

քայրսխրական զգացումները արթնցան իր մէջ, գորովալից նամակ մը գրեց Տրապիզոն եւ իր կարօտակէզ սէրը յայտնելով՝ ճամբու ծախք մը ուզեց իր հայրենի երդիքը վերադառնալու համար:

Եղբայրը «կորուսեալ էր եւ գտաւ»ի սրտպաւորութեան տակ՝ խնդուն պերճախօսութեամբ մը կոյն պէտք եղած գումարը ղրկեց Փանջունիի որ երկու շաբաթ ետքը հասաւ Տրապիզոն ու ինկաւ եղբօրը թեւերուն մէջ:

Փանջունի տեսաւ որ երեք տարուան միջոցին իր անդրանիկը կրկնապատկած էր հարստութիւնը եւ շնորհիւ իր գործունեայ աշխատասիրութեան, քաղաքին մէջ առաջնակարգ դիրք մը գրաւած. միւս կողմէ տեսաւ նաեւ որ այդ ժամանակամիջոցին ինք փճացուցած էր ամբողջ իր ժառանգութիւնը եւ այսօր փարա մը չկար գրպանը: Այս երկու տեսութիւնները իրարու մօտեցուց, իրար խառնեց, բաղադրեց, քննեց, տարրալուծեց եւ այդ քիմիական գործողութիւններէն իր մէջ ծնաւ Ընկերվարութիւնը:

Այնատեն ըմբռնեց թէ ինչ դժոխային անարդարութիւն էր էսբիթալիամը, եւ թէ ինչ հրամայողական պահանջք էր հարստութեան հաւասար բաժանումը: Փանջունի գտած էր որ Դամասկոսի ճամ-

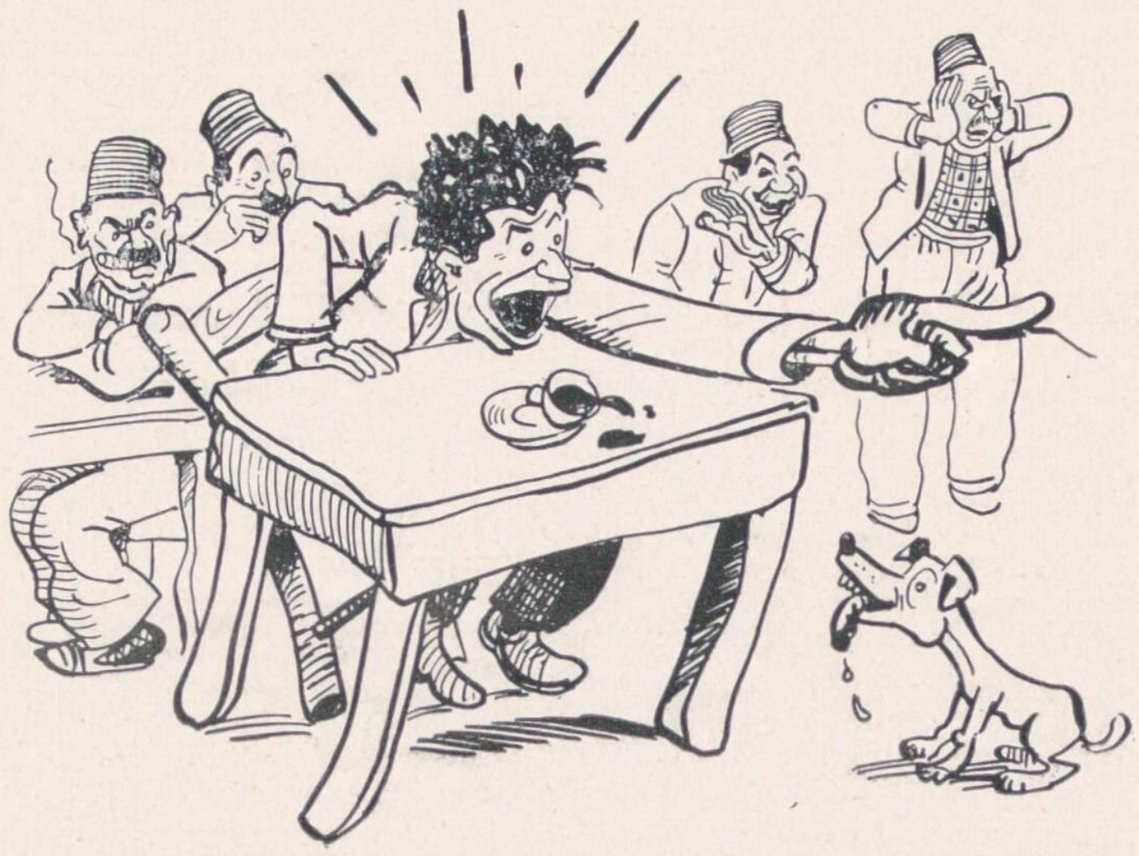

խաղաղիկ արճաճանիներուն մէջ, առտուընէ մինչեւ իրիկուն, կը լսուէր Փանջունիի ձայնը

բան, «Եղիցի լոյս»ը հնչած էր իր մըտքին մէջ:

Ընկերվարական էր:

Ու ա'լ Տրապիզոնի խաղաղիկ սըրճարաններուն մէջ, առտուընէ մինչեւ իրիկուն, կը լսուէր Փանջունիի ձայնը որ կը գոռար, կ'օրոտար ընկերային անիրաւութեանց դէմ, որ կը սպառնար կործանել, բնաջինջ ընել ամէն բան: Վեհերոտները սարսափահար մտիկ կ'ընէին իրեն, միամիտները ապշահար կը նայէին այդ անդադար խօսող մարդուն, իսկ խելացիները քիթերնուն տակէն լանդալով՝ կ'երթային իրենց գործին:

Իսկ ա'ն կը խօսէր, կը խօսէր ու կը խօսէր:

Խեղճ եղբայրը՝ շուարած շլմորած՝ չէր գիտեր ինչպէ՞ս ազատիլ այս փորձանքէն:

Վերջապէս օր մը ըսաւ Փանջունիի.

— Եղբայր, բան մը մտածեցի:

— Զարմանալի՛ բան, պատասխանեց մեր հերոսը:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ բան զարմանալի կը գտնաս, հարցուց միւսը շփոթած:

— Զարմանալի է որ բան մը կրցած ես մտածել, ըսաւ Փանջունի, որովհետեւ դուք վաճառականներդ, քափիթալիսթներդ մտածելու կարողութիւն չունիք:

Փանջունի այսպէս սիրուն խօսքեր շատ ունէր եւ

եղբայրը վարժուած էր անոնց, ուստի առանց բարկանալու իր խօսքը շարունակեց.

— Մտածեցի որ փոխանակ հոս պարապ ժամանակ անցընելու, քեզ Մարսիլիա Վաճառականական դպրոցը ղրկեմ ուր երեք տարի մնալով կրնաս վկայականդ առնել եւ հոս վերադառնալ, ուր միասին կը շարունակենք իմ գործս:

Եւրոպայի մէջ ուսանող ըլլալու գաղափարը ժպտեցաւ Փանջունիի որ անմիջապէս պատասխանեց.

— Շատ լաւ գաղափար է, եւ սիրով կ'ընդունիմ:

Սմիւռնի վերջը Փանջունի երկու ձեռքը մէյ մէկ պայուսակ ժօլիէթի քարաւիրը կը դնէր ոտքը:

Շաբաթ մը մնաց Մարսիլիոյ մէջ, Վաճառականական դպրոցը այցելեց, ծրագիրը աչքէ անցուց, գործին չհկաւ ու շոգեկառք նստելով գնաց Ժընեվ ուր արձանագրուեցաւ Իքրեւ Սոցիալ Գիտութիւններու ազատ ուսանող:

— Զարմանալի է որ բան մը կրրցած ես մտածել, բաւ Փանջունի:

* * *

Սոցիալ Գիտութիւններու ազատ ուսանողի կեանքը չորս տարի տեւեց եւ այդ չորս տարուան միջոցին Փանջունի հինգ անգամ գնաց այն համալսարանը ուր արձանագրուած էր:

Ամիս մը վերջը Փանջուճի երկու ձեռբը մէյ մէկ պայուսակ...

Առաջին անգամ՝ սուլելու համար պատմութեան դասախօսը որ Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը գովաբանած էր, պախարակելով սակայն Պապէօֆի եւ իր կուսակիցներուն յախուռն գաղափարները: Երկրորդ անգամ գնաց ցոյց մը ընելու համար ընկերվարական դասախօսի մը դէմ որ քննադատած էր ռուս ոչնչականութիւնը: Երրորդ անգամ գնաց բողոքելու համար իմաստասիրութեան ուսուցչին դէմ՝ որ պէտք եղած խանդավառութիւնը ցոյց չէր տուած Քրոփոթքինի վարդապետութեանց: Չորրորդ անգամ՝ ձմեռ առեն, գնաց համալսարան որովհետեւ իր սենեակին մէջ ցուրտ էր ու վառելանիւթը կը պակսէր եւ գարեջրատուն երթալու դրամ չունէր քովը: Եւ, վերջապէս, հինգերորդ անգամ գնաց սպանիացի ուսանողներու հետ ծեծ մը քաշելու համար ուսուցչի մը որ Պարսելօնի անիշխանական արարքները քննադատած էր: Այս վերջին այցելութիւնը պատճառ եղաւ որ զինքը արտաքսեն համալսարանէն եւ անունը ջնջեն ուսանողներու արձանագրութեան տետրակէն:

Համալսարան յաճախած այս սուղ վայրկեաններէն դուրս, Փանջունի իր ժամանակը կ'անցընէր

հայ եւ ռուս յեղափոխական ընկերներու հետ վիճաբանելով ընկերային հարցերու մասին: Գարեջրատուները, որոնց մէջ կը լուծուէին մարդկային ընկերութիւնը տանջող բոլոր խնդիրները, իր գլխաւոր կայաններն էին, իր անառիկ մարտկոցները ուրկէ կը ռմբակոծէր աշխարհի բոլոր կեղտոտ պուրժուաները, կեղեքիչ քափիթալիսթները, չհնայելով նոյնիսկ եղբօրը, որ կը շարունակէր ամսական երկու հարիւր ֆրանք ղրկել, ո՛չ թէ խեր մը սպասելով Փանջունիէն այլ որպէսզի ականջը տիպճ ըլլայ:

Եւ սակայն 96 ի ջարդերը վրայ հասեր էին, եղբօրը գործերը աւրուեր, ինք հալածուեր, բանտարկուեր, փճացեր էր եւ օր մըն ալ ստիպուեր էր ամէն բան թողլով կինն ու զաւակները առնուլ եւ հեռանալ Տրապիզոնէն՝ դէպի արտասահման:

Նամակ մը ստացաւ Փանջունի որով իրեն իմաց կը տրուէր թէ այլեւս եղբօրմէն տասը փարա յուսալու չէր:

— Կեղտո՛տ արաբած, գոչեց Փանջունի, բռունցքը սպառնագին դէպ ի վեր բարձրացնելով:

Այսպիսի ժեսթեր յաճախ ունէր մեր հերոսը, որ իր ըմբոստ

... եւ օր մըն ալ ստիպուեր էր ամէն բան թողլով կինն ու զաւակները առնել եւ հեռանալ Տրապիզոնէն՝ դէպի արտասահման:

— Կեղտա՜տ արարած, գոչեց Փանջունի:

խառնուածքը կը յատկանշէին:

Ամսական 200 ֆրանքի այս յանկարծական դադարումը խանգարեց իր Սոցիալ Գիտութիւններու ազատ ուսանողի հանգստաւէտ կեանքը որով կը յուսար տակաւին երկար տարիներ ապրիլ: Կամաց կամաց չքաւորութիւնը իր ժանտ երեսը ցուցուց եւ Փանջունի իր անծին վրայ ճանչցաւ paupérisme ը իր ամէն անհաճոյ երեւոյթներովը:

Իր ուսանող բարեկամները ժամանակ մը օգնեցին իրեն, բայց օր մըն ալ երթաս բարովը դրին, թէեւ շատ փափկօրէն:

— Ինչպէ՞ս այս վատ դրութենէն դուրս պիտի ելլեմ, ըսաւ այդ յուսահատական օրերուն իր բարեկամներէն մէկուն որ ուսանող, յեղափոխական եւ խմբագիր էր միանգամայն:

— Եկո՛ւր քեզ յեղափոխական գործիչ շինենք, ըսաւ բարեկամը. խօսելու դիւրութիւն ունիս՝ այդ բաւ է:

Ծովը իյնողը օձին կը փաթթուի, կ'ըսէ առածը, մեր մէջ ալ կարելի է ըսել թէ՝ անօթի մնացողը յեղափոխական կ'ըլլայ:

Փանջունի ընդունեց առաջարկը:

Ամիս մը ետքը մեր հերոսը ճամբայ ելաւ դէպի Պուլկարիա «կենաց բանը» քարոզելու, յետոյ անցաւ

Յունաստան, յետոյ՝ Եգիպտոս եւ ի վերջոյ Պարսկաստան եւ Կովկաս: Իր տաք, համոզուած, եռանդուն եւ անխոնջ պերճախօսութիւնը կը հրդեհէր սառած հոգիները, կը պրկէր, կը զօրացնէր թուլցած ջիղերը եւ կը խանդավառէր միամիտ էութիւնները: Իր պաշտօնն էր ֆէտայիներու հրոսախումբեր կազմակերպել ու զանոնք երկիր ղրկել, ինք մնալով արտաասահմանի մէջ:

— Մենք ժամկոչներու կը նմանինք, կ'ըսէր յաճախ, զանգակահարութեամբ ուրիշները կը հրաւիրենք ու եկեղեցի կը մտցնենք, իսկ մենք դուրսը կը մնանք:

Ազնիւ անձնազոհութիւն:

Փանջունի յեղափոխական այս տենդոտ գործունէութեան մէջ էր Պարսկական սահմանագլխին վրայ, երբ յանկարծ լուր ստացաւ թէ Սահմանադրութիւնը հռչակուած է Թուրքիոյ մէջ, բանտարկեալներու ընդհանուր ներում եղած է, մամուլի ազատութիւն տրուած է եւ թէ ամէն մարդ ազատօրէն կրնայ Թուրքիա մտնել:

Այս անակնկալ եղելութիւնները ափ ի բերան թողուցին մեր հերոսը:

— Մեր գործը պրծա՛ւ, մտածեց մելամաղձոտ մտատանջութեամբ մը:

Սակայն Փանջունի իր յստակատեսութեանը մէջ կը սխալէր: Բուն գործը հիմա պիտի սկսէր:

Երբ քանի մը շաբաթ ետքը ստացաւ Կ. Պոլսոյ հայ թերթերը, երբ տեսաւ կուսակցութիւններու խեղճացեղ արշաւանքը հնոյն Բիւզանդիոնի վրայ, երբ կարդաց խօսուած ճառերը, Պոլսեցիներու միամիտ

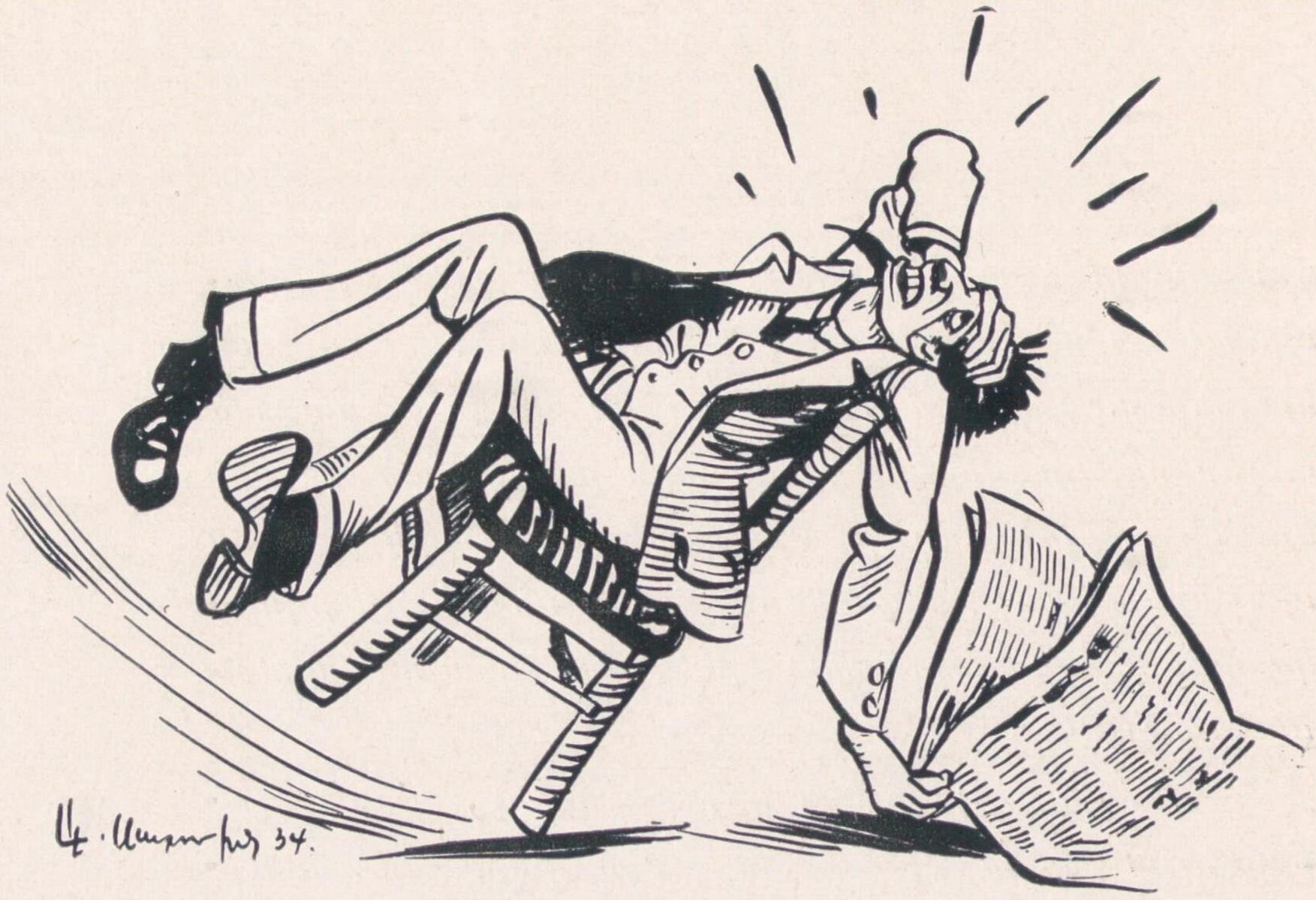

— Մեր գործը պրծաւ ...

խանդավառութիւնը, «Ազատութիւնը մենք բերինք»ի հրաշալի գիւտը, աւելի սահմռկեցուցիչ քան Մարքոնիի անթել հեռագիրն ու Ռէօնթկէնեան ճառագայթները, այն աստեն մեր գործիչը լայնեզր գլխարկը գլուխը դրաւ, պայուսակը ձեռք առաւ եւ օր մըն ալ օդաքարի մը պէս ինկաւ Պոլիս, ինքն ալ իր կարգին քիչ մըն ալ ճաթեցնելու համար տրամադիր գլուխները:

Բայց տեղերը բռնուած էին, ուշ հասած էր Օֆէնպախի Brigands*ներու զինուորներուն պէս: Իրաւ է որ ութը տասը «դասախօսութիւններ» ըրաւ Թաղերու մէջ, իրա՛ւ է որ Բարիզի Կոնգրէսին հրաշքները հագներգեց Վոսփորի երկու ափերուն վրայ, բայց, ափսո՜ս, ականջները ա՛լ սկսած էին յափրանալ: Բաց աստի, իր պերճախօսութիւնը չէր հասներ Ակնունիներու եւ Շահրիկեաններու պերճախօսութեան կրակին, որուն վարժուած էին Պոլսեցիները, ինչպէս*

անշուշտ մենք՝ մեղաւորներս ալ՝ օր մը պիտի վարժուինք Դժոխքի կրակին. ուստի իր խօսքերը յաճախ ցուրտ տպաւորութիւն կը թողէին ունկնդիրներուն վրայ:

Այն ատեն Փանջունի վճռական որոշում մը տուաւ:

Պոլիսէն աւելի՝ հարկ անհրաժեշտ էր գաւառը զարթեցնել, լուսաւորել, յեղափոխել:

Ու մեկնեցաւ Արաբկիր, անկէ Ծապլվար ուր հաստատեց իր գործունէութեան կեդրոնը:

Յետագայ նամակներուն մէջ պիտի տեսնենք այս գործունէութիւնը որ զուրկ չէ տեսակ մը վեհափառութենէ, գոնէ ոմանց համար:

Ա. Ասրյան

Հեղինակը

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Եթէ բանագող մը ըլլայի, պէտք չպիտի զգայի այս քանի մը բացատրողական տողերը գրելու եւ ձայն չհանած՝ պիտի որդեգրէի այն նամակներու ծըրարը որ դիպուածին մէկ քմահաճոյքովը ձեռքս հասաւ եւ զոր «Բիւզանդիոն»ի (*) միջոցաւ կ'ուզեմ պարբերաբար հաղորդել հասարակութեան:

Տասներկուքի չափ են այն նամակներն եւ տարուան մը միջոցին գրուած: Բնագրին մէջ լեզուն կովկասահայ բարբառին աւելի կը մօտենայ եւ գրեթէ կը նոյնանայ անոր հետ, սակայն ես հարկ համարեցի, ընթերցողներու դիւրութեան համար, մեր աշխարհաբարին վերածել կարելի եղածին չափ: Արդէն գրողը ասլամա ռուսահայ մըն է՝ ծնած ըլլալով Թուրքիոյ մէջ:

(*) *Սոյն նամականին նախ «Բիւզանդիոն» օրաթերթին մէջ հրատարակուած է:*

Եթէ այս նամակները իբրեւ երգիծական գըրուածք մը կարդացուին յանցանքը ապահովաբար գրողինը չէ. քանզի բո՛ւն հեղինակը ամրակուռ սկզբունքներով շաղախուած, թունդ հաւատացեալ Հայ ընկերվարական յեղափոխական մըն է, լրջութեան ծայրագոյն սահմաններն հասած ու հոն պատնիշացած:

Նամակները ուղղուած կ'երեւան կեդրոնական մարմնի մը, որուն կողմէ ղրկուած կը թուի նամակագիրը, իր առաքելական պաշտօնը կատարելու համար:

Ձմոռնամ շնորհակալութիւններս յայտնել ԵՐՕՏին որ յանձն առաւ այդ նամակներն ընդօրինակել, բնագիրները խնամով իր տեղը վերադարձնելէ առաջ:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

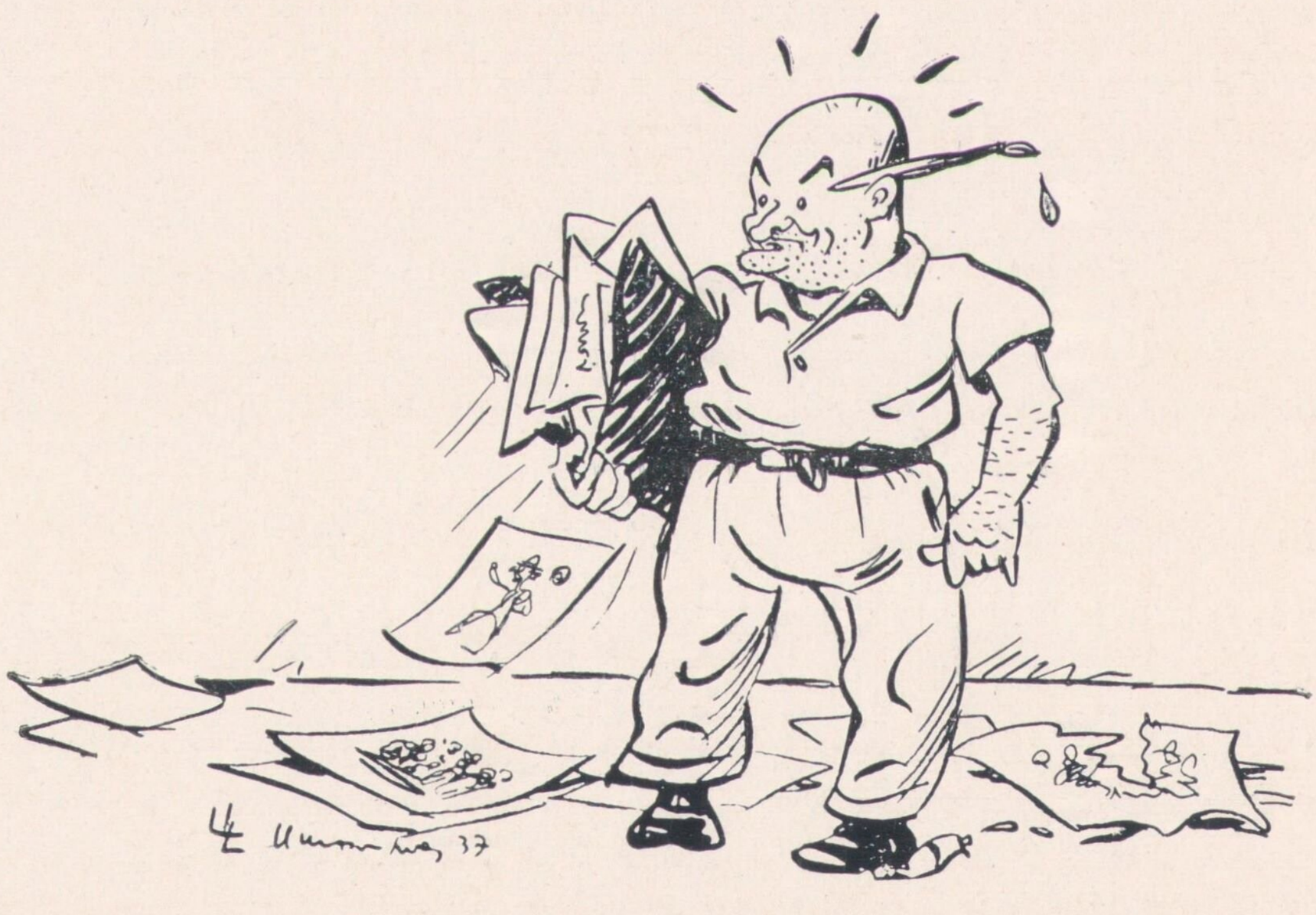

Ծաղրաձկարիչը

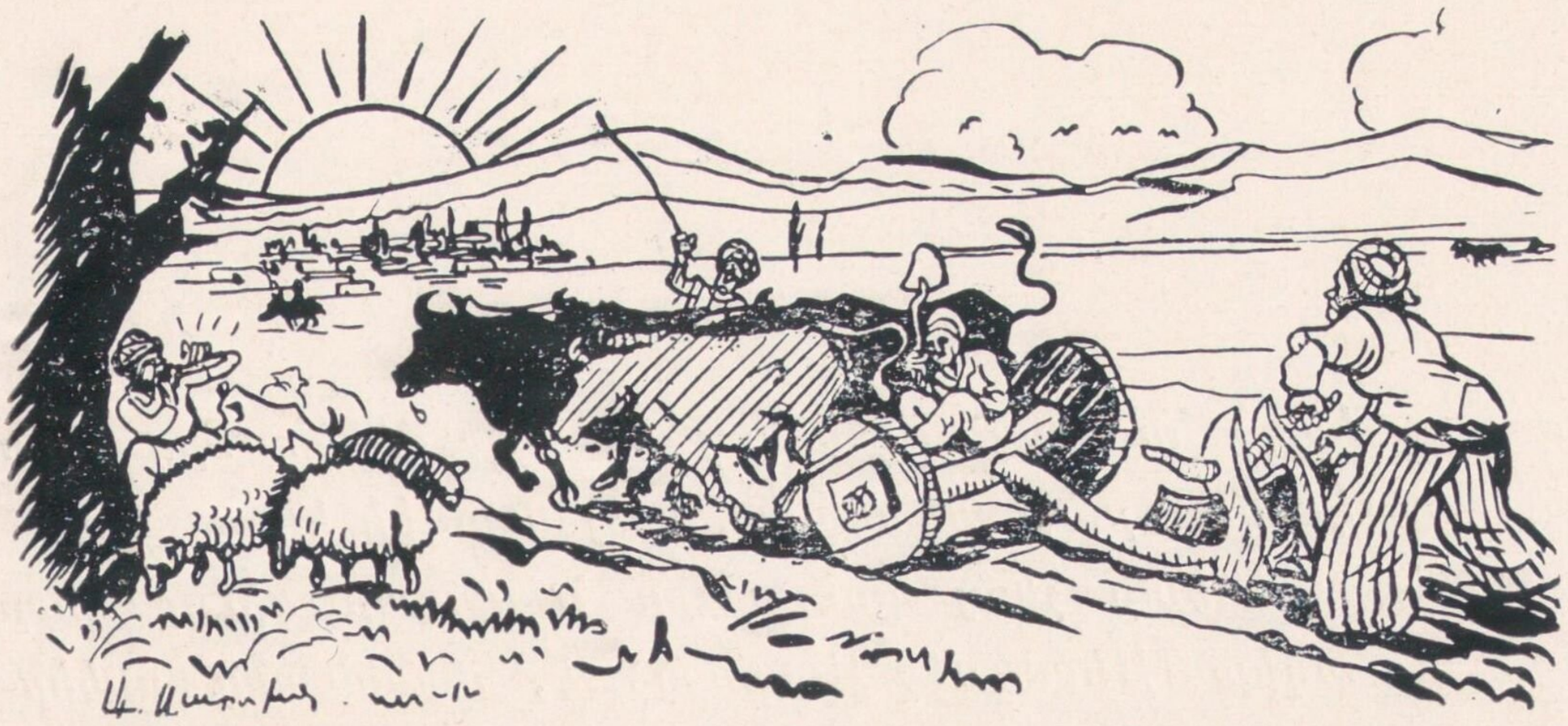

Ա.

ԾԱՊԼՎԱՐ, 15 Սեպտեմբեր 1908

Սիրելի Ընկերներ,

Ձեր հրահանգներն ստանալուս պէս փութացի Ասրաբկիրէն ճամբայ ելլել եւ չորս օր ճամբորդելէ ու Շեփիկ, Վաղշէն, Կրանի եւ Մաշկերտ գիւղերը մէյ մէկ գիշեր մնալէ ետքը հասայ Ծապլվար գիւղը, որ ըստ իս մեր բրօբականտին համար յարմարագոյն վայրն է:

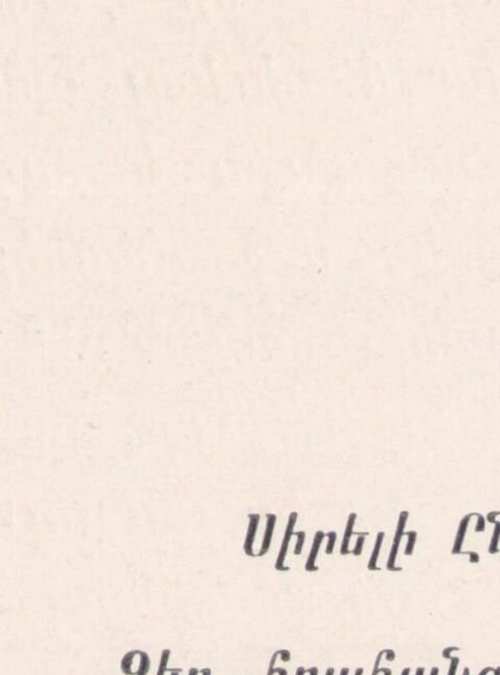

Ծապլվար՝ քանի տուն է բաղկացած՝ զուտ հայկական գիւղ մըն է, գեղեցիկ ու բարեբեր հովիտի մը մէջ, ուրկէ կ'անցնի Ջրբերիկ գետակը: Գիւղացիները ընդհանրապէս բարեկեցիկ, ժիր ու աշխատող են, հին ռէժիմէն դժբախտաբար շատ չեն տառապած եւ այս պատճառաւ նոր ռէժիմը իրենց վրայ մեծ ներգործութիւն չէ ըրած: Աւեն աւեն հալածանքներ

կրած են միայն մօտակայ Քոմրաշ գիւղի Քրդերուն կողմէ, որոնք աւազակաբարոյ մարդիկ են:

Պէտք չկայ ըսելու որ Ծապլվար գիւղը խոր տգիտութեան մէջ թաղուած է, մանաւանդ ընկերվարական հարցերու մասին: Տասնըհինգ օր է որ այստեղ հասած եմ, եւ հասած օրիս հետեւեալ օրն իսկ սկսած եմ բրօբականտի, եւ տակաւին կարող չեմ եղած այդ գիւղացիներու մտքին մէջ մտցնել ֆափիթալիսմի գործած ոճիրները, բանուորական ահեցիֆաններու հրամայողական անհրաժեշտութիւնը, պրոլէտարիաի պահանջքները, եւն...: Բայց ես չեմ յուսահատած, ընդհակառակը իրենց այդ անհասկացողութենէն պէտք եղանը կուտայ ինծի բրօբականտը առաջ տանելու:

Ինչ որ իմ պաշտօնս կը դժուարացնէ, այն է թէ Ծապլվարի մէջ գոյութիւն չունին դասակարգային որոշ բաժանումներ, կամ մանաւանդ լաւագոյն է ըսել թէ՝ այդ բաժանումներու գիտակցութիւնը չունին: Իմ գործս պիտի ըլլայ նախ կազմակերպել դասակարգային բաժանումները, անոնց ցոյց տալ իրենց յատուկ պահանջումները, եւ զանոնք ծեռք բերելու միջոցները:

Պէտք է կռուի պատրաստել այս տգէտ գիւղացիները, եւ այդ հեշտ գործ չէ:

Երկու շաբաթէ ի վեր անընդհատ շփման մէջ եմ գիւղի բոլոր բնակիչներուն հետ, եւ կը ջանամ որոշել եւ ընտրել բոլոր այն անձերն որոնցմով կարող պիտի

... Բէս Սէրգօճ, այդ կեղտոտ պուրժուաճ
ուճի երեք արտ, երկու կով, մէկ է2 ...

ըլլամ ստեղծել դասակարգային որոշ շարքերը:

Գիւղն ունի մի ծերուկ քահանայ՝ Տէր Սահակ. այդ կը ներկայացնէ միջնադարեան կղերականութիւնը, խաւարամտութիւնը, օպսխւրանթիսմը: Ան-

հաստատելով ամենախիստ կօնsroլ: Ըստ նոր կանոնագրութեան՝ վանքը կ'ունենայ մի պատասխանատու ներկայացուցիչ Վաղարշապատի Հայ ժողովրդի կողմէ, իսկ մի այլ ընդհանուր ներկայացուցիչ կաթողիկոսութենէն կողմէ՝ որ կը կատարէ կօնsroլի պաշտօն առաջնու վրայ, իսկ կ'ունենայ մի պատասխանատու գանձապետ, մի համարակալ, մի գիւղատնտես եւ մի լիազօր քննիչ Վանայ մեր ենթակօմիտէի կողմէ: Գանձապետի վրայ կօնsroլ կը լինի ամէն շաբաթ, իսկ ամէն ամիս համարակալը կը ներկայացնէ իր հաշիւները Վաղարշապատի Հայ ժողովրդի պատասխանատու ներկայացուցչին, որ այդ հաշիւները կ'ենթարկէ կաթողիկոսութենէն ներկայացուցչին՝ որ գիւղատնտեսի հետ կը կատարէ խիստ կօնsroլ եւ իսկ կը հաղորդէ ենթակօմիտէի լիազօր քննիչին, որ հաշիւներու ճշդութիւնը յարակից վաւերաթուղթերով ստուգելէ ետքը կը վաւերացնէ զանոնք: կը տեսնէք, որ այս դրութեամբ ո՛չ իսկ մի ճանճ կրնայ փախչիլ աչքէ:

Նոր Կանոնագրութիւնը պատրաստելէ ետքը, մեր տպերը հրաւիրեցինք Ընկերական ժողովի, որպէս զի քուէարկութեամբ կատարուի վերոյիշեալ պաշտօններու համար պատշաճ անձերու ընտրութիւնը: Քուէարկութեան համար վճռուեցաւ կատարեալ ազատութիւն, առանց ո՛եւ է ճնշումի:

Քուէարկութեան արդիւնքէն դուրս եկաւ, որ

ինձ կը յանձնուէր Վասպուրականի Հայ Ժողովրդի պատասխանատու ներկայացուցչի պաշտօնը, զիս քնարեցին նաեւ գիւղատեղս եւ Վանայ մեր ենթա-կոմիտէի լիազօր քննիչ: Իսկ կուսակցութեան ընդհանուր ներկայացուցչի, գանձապետի եւ համարակալի պաշտօնները յանձնուեցան ընկեր Սարսափունիի: Բայց որովհետեւ նա երկու օր առաջ մեկնեցաւ դէպի Պարսկաստան, ինչպէս որոշուած էր՝ այդ պաշտօններն ալ ես կը կատարեմ:

Պաշտօնաբաշխութենէ ետքը՝ առաջին հարցը որ ստիպողական լուծում կը պահանջէր, ընկեր Սարսափունիի ճանապարհածախսի խնդիրն էր: Պէտք էր դրամը հայթայթել վանքի գանձարանէն, քանի որ ուրիշ միջոց չկար: Բայց մենք, ըստ նոր կօնsroլային կանոնագրութեան՝ չէինք կարող բացառիկ եւ չնախատեսուած ծախքեր ընել, առանց Ընկերական ժողովի որոշման. դա կը լինէր դատապարտելի ացատակ գործ: Ուստի հրաւիրուեցաւ Ընկերական ժողով, հարցը դրուեցաւ սեղանի վրայ, եւ միածայնութեամբ վճռուեցաւ ճանապարհածախսի դրամը վեր առնել վանքի կասսայէն:

Բայց ահա՛ մի նոր դժուարութիւն երեւան եկաւ:

Գանձապետը յայտարարեց որ Վանքի կասսային մէջ փող չկար:

Մի կարճ վիճաբանութենէ ետքը, ժողովը միա-

ձայնութեամբ որոշեց լիազօր իշխանութիւն տալ Վանքի մատակարարութեան՝ որպէս զի իր տրամադրութեան տակ եղած ո եւ է միջոցով ճարէ ճանապարհաձախի համար անհրաժեշտ եղող գումարը:

Ժողովէն յետոյ ես եւ ընկեր Սարաֆեան ունեցանք առանձին խորհրդակցութիւն այդ մասին: Վանքն ունէր երկու գոմէշ, երկու կով, մէկ ձի, մէկ աւանակ եւ քանի ոչխար: Համաձայնուեցանք վաճառելու այդ անասունները եւ գոյացած գումարով բաւարարութիւն տալու Ընկերական ժողովի որոշումին:

Ընկեր Շանթ, Գիժ Մակար եւ երկու տղերք յանձն առին անասունները փոխադրել Վան, եւ փոխադարձ կօնտրոլի եւ հակողութեան տակ վաճառել զանոնք:

Վանահայրը, որ թէեւ պաշտօնէ հրաժարեցուցուած եւ մեկուսացուած է, եւ տակաւին վանքը կը գտնուի, ուզեց ընդդիմանալ այս վաճառումին, բայց մենք ցոյց տուինք իրեն Ժողովի օրինաւոր որոշումը եւ արձանագրութիւնը:

Մեր տղերքը մեկնեցան անասուններով միասին եւ երկու օր ետքը վերադարձան՝ բերելով Ընկեր Սարսափունիի համար պէտք եղած ճանապարհաձախի դրամը: Նոքա վաճառումը կատարած էին շատ նպաստաւոր պայմաններով:

Բայց ահա՛ այդ գործողութիւնը մի վէվէց յա-

ազգ բնրաւ Վանի յետադիմական շարքերու մէջ: Եբեւի մեր բարեպաշտ նախկին վանահայրն ալ՝ յարդի տակէ նպաստած է այդ վէմլոցի տարածման: Այդ շէրիաթճիական հոսանքներու պարագլուխները կը դիմեն Առաջնորդին եւ մի շարք ստոր ամբաստանութիւններ կ'ընեն մեր մասին, ըսելով թէ մենք կամայական եւ ապօրէն կերպով կը վաճառենք վանքի ինչքերը, թէ մենք վանքր գրաւած ենր մեր շահուն համար, թէ ժողովուրդը հակառակ է այդ գրաւման, թէ մենք իրաւունք չունինք վանրի անունը փոխելու, եւն. եւն.: Երբ այդ շնկոցներու լուրն հասաւ մեր ականջին, քարեբախտաբար ընկեր Սարաֆեանի ընկած էր ճանապարհ, եթէ ոչ՝ կարող էր նա դառնալ Վան եւ տեղն ու տեղը մի լաւ դաս տալ այդ ստոր արարածներուն:

Բայց եթէ նա մեկնած էր, ևս կը մնայի հոն եւ չէի կրնար անտարբեր եւ լուռ մնալ այդ յետին մտքերով եղած զբրպարտութիւններուն հանդէպ:

Անմիջապէս մի

... բայց մեզ ցոյց տուին իբեց ժողովի օրինաւոր որոշումը եւ արձանագրութիւնը:

ընդարձակ պաշտօնական գրութիւն ուղղեցի Առաջնորդին, որու մէջ փաստացի կերպով ցոյց տուի թէ անասուններու վաճառումի հարցը ուղղակի հետեւանքն էր Ընկերական ժողովի տուած օրինաւոր որոշման, որ արձանագրուած է առենագրութեան մէջ եւ վաւերացուած Առենապետ եւ Առենադպրի ստորագրութիւններով, թէ վանքային մատակարարութիւնը չէր կարող չյարգել ժողովի տուած որոշումը, թէ անասուններու վաճառումը կատարուած էր կօնsroլի դրութեամբ եւ արդիւնքը մանրամասն արձանագրուած մեր արխիվներու մէջ, ենթարկուած կօնsroլի եւ վաւերացուած, թէ այդ վաճառման գործողութեան ամբողջ մանրամասնութիւնները ու հաշիւները կօնsroլային խիստ քննութիւններէ անցնելէ եւ Վասպուրականի Հայ ժողովրդի Ներկայացուցչին, Կուսակցութեան Ընդհանուր Ներկայացուցչին, պատասխանատու Դանձապետին, Համարակալին, Գիւղատնտեսին եւ Վանայ Ենթակօմիտէի լիազօր Քննիչին կողմէ վաւերացուելէ եւ ստորագրուելէ ետքը՝ ղրկուած է Հարաւային Բիւրոյին, որպէս զի պահուի այդ տեղի արխիվներուն մէջ: Հետեւաբար, Առաջնորդը եթէ կը կամենայ ճշմարտութիւնը իմանալ, փոխանակ ատոր զրպարտութիւններու կարեւորութիւն տալու, կարող է ուղղակի դիմել Հարաւային Բիւրոյին եւ խնդրել պէտք եղած բացատրութիւնները:

Իմ այս փաթուա-ցի գրութիւնը յատ աջ քերաւ ապահովիչ տը-պաւորութիւն մեր ըն-կերներու մէջ:

Այժմ ձեռք ա ռինք վանքի իրեղէն-ներու հարցը: Ակըզ-բունքով մենք արդէն որոշեր ենք թանկա-գին առարկաները, հին գրչագիր ազօթա-մատեանները, արծա-թեղէն անօթ, սկիհ, խաչ աշտանակ, կան-թեղ, եւն., ինչպէս նաեւ շուրջառ, եմի-փորոն, խոյր, վարա-

... Վասպուրականի Հայ Ժողովուրդին Ներկայացուցչին, Տուսակցութեան Ընդհանուր Ներկայացուցչին, պատասխանատու Դաճձապետին, Համաբարակապին, Փիւդաւնեսեանի եւ վանայ Ցնթակօմիտէի փոխոր Քճճիչին կողմէ վաւերացուելէ եւ ստորագրուելէ ետքը՝ դրկուած է Հարաւային Քիւրոյին...

գոյր, գորգ, եւն. որոնք մի ինչ որ նիւթական արժէք կը ներկայացնեն, փոխադրել մի ապահով տեղ, օրինակ մեր Վանայ կեդրոնատեղին:

Կօնsroլի դրութիւնը ապահով եմ որ կուտայ հրաշալի արդիւնք կարճ ժամանակի մէջ: Սրդէն սկսած ենք քաղել անոր պտուղները:

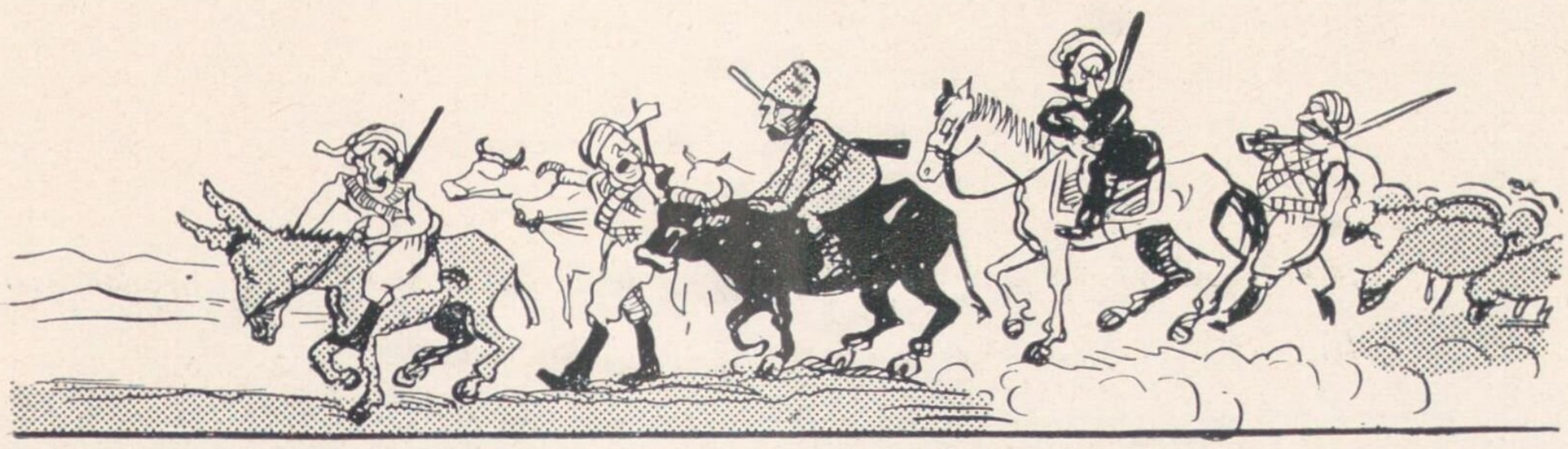

ԺԴ.

ՎԱՆ, Mars 3, 1911.

(ԲՃԻՃ ԳԵՂ՝ ՔՐԱՓՈՏՔԻՆԻ ՎԱՆՔ)

Սիրելի ընկերներ,

Եւ եթէ կան տակաւին կամաւոր կոյրեր, անզիջող Թերահաւատներ, Թո՛ղ գան տեսնեն, տկուսնեն-*րու փաստացի ապացոյց-ներով, Թէ ի՛նչ կարող է անել մի կազմակերպու-Թիւն, եԹէ ձեռք զարնէ վանքերու բարեկարգու-Թեան՝ փոխադարձ կօնտրոլի խիստ հիմունքի դրու-Թեամբ:*

Հազիւ մի ամիս է որ տիրել ենք Վանայ Քրա-փոտքինի Վանքին, եւ արդէն նա կերպարանափոխ եղեր է:

Ի հարկէ այդ ամէնը առանց դժուարութեան չեղաւ ու մենք ստիպուեցանք կառաղի պայքար մղել անընդհատ մութ ուժերու զրպարտութիւննե-

բուն դէմ, բայց, ի վերջոյ, ճշմարտութիւնը երեւցաւ եւ մենք տարինք յաղթանակը:

Բայց, մեր ակզբունքին համեմատ, խօսինք շօշափելի իրողութիւններու վրայ եւ ո՛չ թէ երեւակայական պոռոտաբանութիւններ ընենք:

Վանքի դուարներուն վաճառումէն ետքը, որու մասին արդէն մանրամասն գրեցի, հարկ եղաւ Վանքը մաքրագործել հոն ոլջացած ցեցերէն: Դա հեշտ գործ չէր, բայց մեր տղերքը յաջողեցան:

Վանի Օրէնադիր Ժողովը, որուն Նախագահ Աստնապետ-Քարտուղար-Անդամն եմ ես, մի կարճ խորհրդակցութենէ վերջ, վճռեց դուրս արտաքսել երեք վարդապետները, երկու մշակները, պառաւ կինը եւ իր թոռը, որք երկար տարիներէ ի վեր հոն հաստատուած, անհաշիւ ու անկօնտրոլ, Վանքը կը շահագործէին: Վճիռը, ըստ ներքին Կանոնագրի, հաղորդուեցաւ Գործադիր Մարմինին որուն պետն է Գլխ Մակար, որ իսկոյն տղերքը գլուխը հաւաքած գործադրեց Օրէնադիր Ժողովի որոշումը, եւ այդ պարտաբոյծ անձերը տարաւ վեց ժամ հեռու գտնուող Փգրիճ գիւղի Ս. Սահակ Վանքը, եւ ընդունել տուաւ զանոնք տեղւոյն Վանահօրը:

Այժմ այդ կեղտոտ արարածները Վանայ Աւագնորդին եւ Պօլսոյ Թերթերուն գրեր են որ իբր թէ մենք գիրենք բռնի եւ ապօրէն կերպով դուրս հաներ ենք Վանքէն, ինչ որ մի սոսկ զրպարտութիւն է եւ պէտք է ձեր կողմէն բացարձակ կերպով հերքուի: Արտաքսումի որոշումը կայացաւ օրինաւոր Ժողովի վճռով եւ գործադրուեցաւ օրինաւոր պայմաններու տակ: Ժողովի ատենագրութիւնն ու վճիռը արձանա-

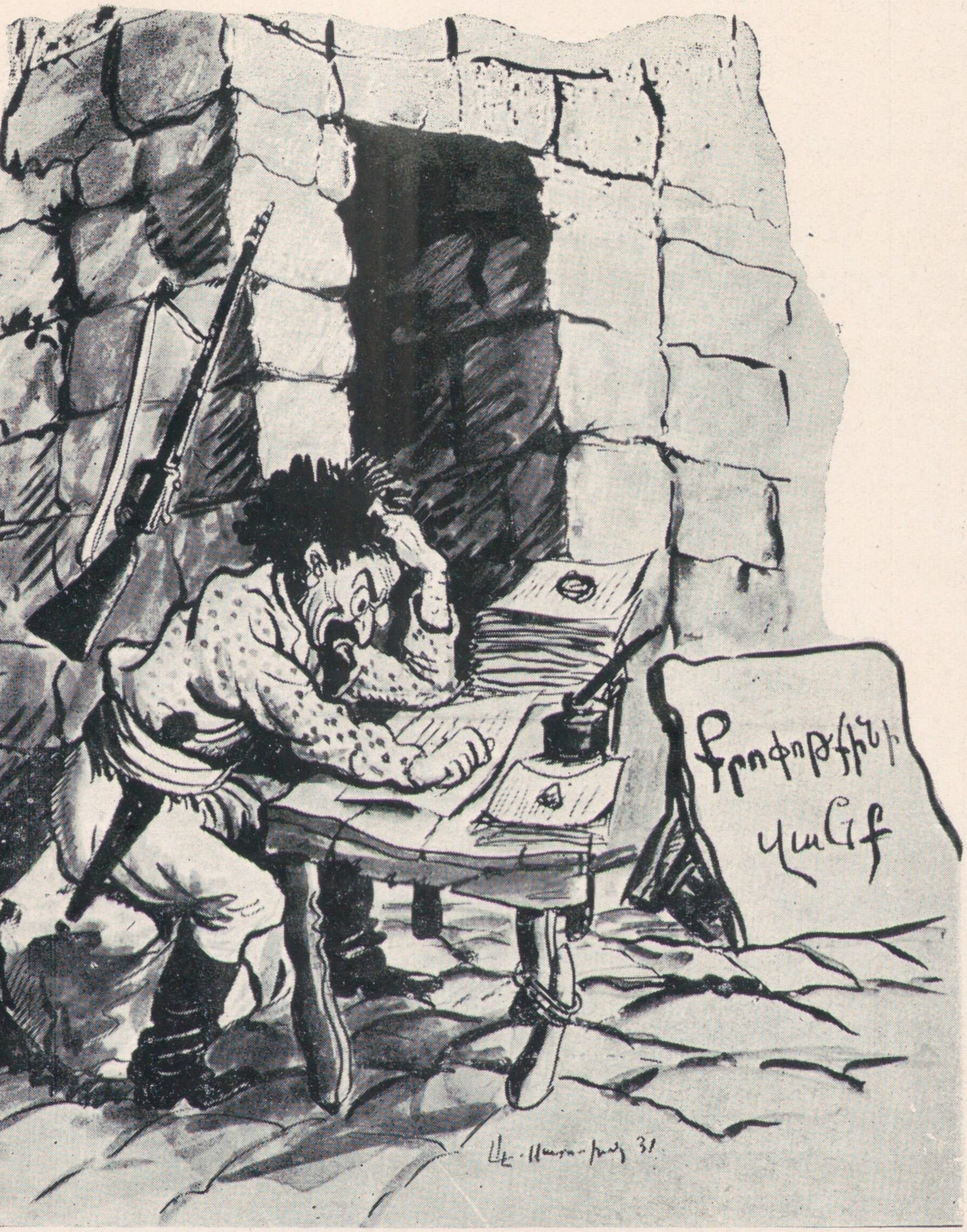

Վանքի Օրէնսդիր Ժողովը, որուն Նախագահ-Առեւտրական-Քարտուղար-Անդամն եմ ես ...

գրուած են տոմարներու մէջ եւ վաւերացուած Նախագահի, Առենապետի եւ Քարտուղարի կողմէ. նոյնիսկ պատճէնը հաղորդած ենք Հիւսիս-Արեւմտեան Բիւրոյին, որպէս զի խնամով պահուի արխիւներուն մէջ: Ինչպէս կը տեսնէք, ո՛չ մի կամայական արարք, ո՛չ մի կօնսրօլային թերութիւն կայ կատարուած գործողութեան մէջ: Նոքա որ բուն ժամն եւ ապօրինութեան խօսք կ'ընեն, թո՛ղ փաստացի ապացոյց մէջտեղ բերեն: Մենք պատրաստ ենք տրամադրելու մեր արձանագրութիւնները:

Մաքրագործումի այդ առաջին քայլն եղաւ, սկսանք լուրջ գործունէութեան:

Վանքի մէջ կայացաւ ընդհանուր ժողով եւ սա երկու հարցերը դրինք սեղանի վրայ:

Ի՞նչ պէտք էր անել վանքի մէջ գտնուած արժէքաւոր նիւթերը...

Ա. Ի՞նչ պէտք էր անել Վանքի մէջ գտնուած արժէքաւոր նիւթեղէնները, զանոնք լաւագոյն կերպով պահպանելու կամ գործածելու համար:

Բ. Ի՞նչ պէտք էր անել մշակական գործիքները, խոփ, արօր, մանգաղ, բահ, քրիչ, եւն. որոնք մշակներու աւտաքսումովը կը դառնային անպէտքացու առարկաներ:

Առաջին հարցի մասին ժողովը վճռեց վաճառել բոլոր աղօթամատեանները, եկեղեցական անօթները, վարդապետական զգեստները, խաչ, գաւազան, սկիհ, եւն., եւ գոյացած գումարը յատկացնել Վասպուրականի կուլտուրական գործին. Ֆօնտ կարօտ ընկերներու համար, Ֆօնտ փրօփականտի համար, Ֆօնտ ժամանագին տեսրակներու հրատարակման համար,

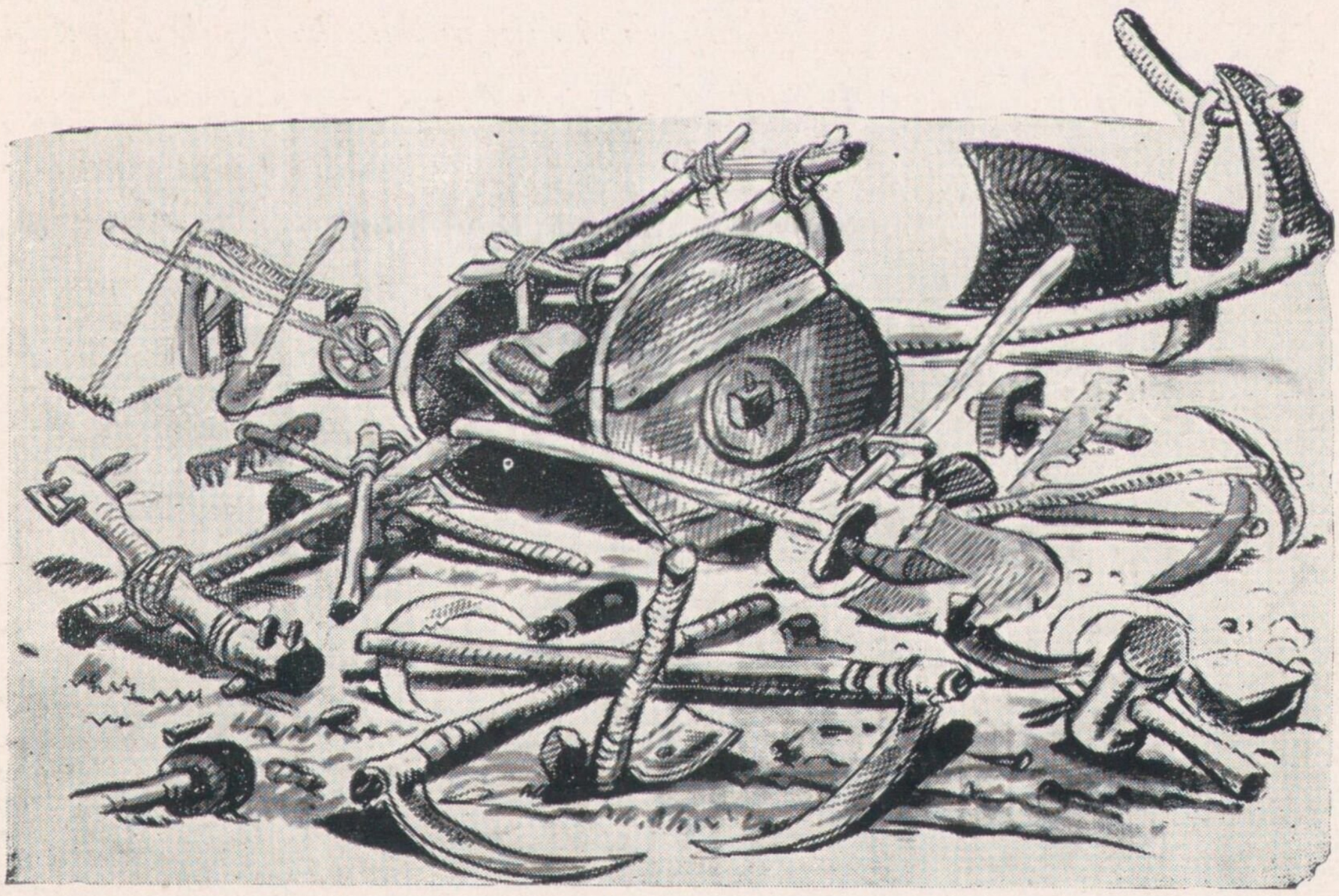

... ակնոցաֆացու առարկաներ:

Ֆօնտ ընթերցարան - թէ-
յարաններու հիմնարկու-
թեան համար, Ֆօնտ հրա-
պարակախօսական ա-
կումբներու հաստատու-
թեան համար, եւն. եւն.:

Երկրորդ հարցի մասին՝ երկար վիճաբանութիւննե-
րէ ետքը՝ ժողովը հասաւ նոյն եզրակացութեան, այ-
սինքն թէ մշակական գոր-
ծիքները հարկ էր վաճա-
ռել, քանի որ նոքա ո՛չ մի օգտակարութիւն ունէին
այլեւս:

Ես առաջարկեցի որ այդ վաճառումները կատարու-
ին կօնsրօլային խիստ հսկողութեան տակ եւ մեր
ընկերները միաձայն հաւանութիւն տուին:

Անմիջապէս ձեռնարկեցինք գործի: Պատրաստե-
ցինք մանրամասն ցուցակ Վանքի բոլոր իրեղէննե-
րուն, մի առ մի նշանակելով առարկաներու տեսա-
կը, լայնութիւնն ու երկայնութիւնը, իր արդի վի-
ճակը, քանակութիւնը, կշիռքը, են.: Ցուցակը նե-
թարկուեցաւ խիստ կօնsրօլի եւ վաւերացուեցաւ
ժողովի կողմէ, եւ մի մի օրինակ ղրկուեցաւ Հարա-
ւային եւ Հիւսիսային Բիւրօներուն, իսկ նիւթեղէն-
ները ղրկուեցան Կարին, մեր հսկողութեան եւ կօն-
sրօլի տակ վաճառուելու համար: Ցուցակի օրինակը,
եթէ հարկ ըլլայ, կը ղրկուի նաեւ ձեզ: Կարելի է ա-
սել՝ վանքապատկան իրեղէններու մասին՝ երբեք
այսպիսի կօնsրօլային խիստ դրութեամբ վաճառում

չէր կատարուած: Դա մեր ներմուծած սխտմն է, որ արդէն աչքի փուշ եղած է միւս վանքերու ան-
կօնsրօլ վանահայրերուն:

Այսպէս ուրեմն, ներկայիս՝ Վանայ Ք.րատիոթ-քինի Վանքը, բոլոր Թրքահայ վանքերուն մէջ, կը ներկայացնէ մի եզական տիպար երեւոյթ: Նա չունի այլեւս հնադարեան վանքերու փուած ապա-կանութիւնը, հոն գոյութիւն չունին պորտաբոյծ, ծոյլ վանականներ ու մշակներ, ժողովրդի ու գիւ-ղացու կռնակէն կշտացող անօգուտ բերաններ: Զկան եւ եկեղեցական զարդարուն զգեստներ, աղօթամատ-եան, ջահ ու կանթեղ, քշոց ու վարագոյր, դուար ու զրաստ, խոփ եւ արօր, բայց ի փոխարէն կան՝ գինուորական կարգապահութիւն, ամենախիստ կօնs-տրօլ, վարչական, մատակարարական գործադիր մար-միններ, իշխա-նութեան եւ աշ-խատութեան բաժանում ու անպայման հրա-կողութիւն:

Զմոռնամ ա-սելու որ այդ վաճառուն-երէն մենք օգտը-վեցանք միմիայն օրինաւորու-թեան սահմանի մէջ, վեր առնե-լով գոյացած

. . . մնացած գետմարը կը գործածուի իբ նպատակին:

գումարէն, ինչ որ անհրաժեշտ համարկաւոր էր իմ եւ ընկերներուս օրըստօրէական պէտքերուն եւ մի պահեստի ֆօնտ, անակնկալ պատահմունքներու համար. մնացած գումարը կը գործածուի իր նպատակին:

Առաջ տանելով Վանքի բարեկարգութեան գործը, հարց բարձրացաւ մեր ընկերներու մէջ թէ ի՞նչ պէտք էր անել Վանքի կից պարտէզին մէջ գտնուած մի հարիւրի չափ ծառերը, անպտուղ եւ պտղատու, կաղնի, ոսկաս, ընկուզենի, թթենի, խնձորենի, սալորենի եւլն.:

Մեր ընկերներէն մի մասը կ'առաջարկէր այդ ծառերը պահել ինչպէս որ են, իսկ մեծամասնութիւնը կ'ուզէր զանոնք կտրել ու փայտը վաճառել եւ պարտէզը վերածել մի մարզարանի ուր տղերքը կարենային մարմնամարզական վարժութիւններ ընել:

Հարցը բաւական կարեւոր ու միանգամայն կրնճռոտ էր եւ կարելի չէր թեթեւօրէն որոշում տալ, մանաւանդ դա կը լինէր կամայական մի բան եւ բոլորովին հակառակ մեր նոր հաստատած կանոնադրութիւն եւ կարգապահութեան. ուստի որոշեցի հրաւիրել ընդհ. ժողով, խնդիրը ենթարկել լուրջ վիճաբանութեան եւ հասուն խորհրդակցութենէ ետքը դիմել ձայներու մեծամասնութեան:

Մինչեւ որ այդ առկախ հարցերը վերջնական կերպով չկարգադրուին, կարելի չէ հիմնական գործե-

քու ձեռնարկել, իսկ ևս պէտք է աճապարեմ, քանի որ Ապրիլի վերջերը կուգամ Պոլիս՝ ձեր հրահանգները քուն համեմատ:

Առ այժմ ցը՛:

ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ

“Ծաղրանկարեալ Փանջունի„ն հրատարակելու համար ամէն ինչ 1934ին պատրաստ ըլլալով հանդերձ՝ հազիւ 1938ին հրապարակ հանելուս պատճառներէն գլխաւորը այն էր, որ կը փափաքէի կարելի եղածին չափ ներկայանալի ձեւով հրատարակել զայն: Իսկ այդ՝ մեծամեծ նիւթական զոհողութեան կարօտ ըլլալով՝ գուցէ դեռ երկար վարանէի տակաւին՝ եթէ չըլլային բազմաթիւ բարեկամներուս խրախուսանքները:

Այսօր երբ ի գլուխ ելաւ գործը՝ որուն մեծ հանոյք է ինծի համար շնորհակալութիւններս յայտնել իմ բարեկամներուս: Եթէ անկարելի է տալ բոլորին անունը՝ կը խոստովանիմ թէ չեմ կրնար բացառութիւն մը չընել անոնցմէ վէկուն հանդէպ, որը հոգւով ու մարմնով փարած գործին՝ ուղղակի “հետապնդեց„ գիս եւ հանգիստ չըրաւ, մինչեւ որ իրեն չտեղեկացուցի թէ “սկսած եմ գործի„: Օտեանի արտակից եւ գրչակից՝ բարեկամս Պ. Միխայէլ Կիւրճեանն է այդ:

Մասնաւոր շնորհակալութեան բաժին մը եւս կ’իյնայ հաղթիս վարպետ փորագրիչ Պ. Աւրամ Պէրպէրեանի, որ այնքան ձեռնհասօրէն եւ արուեստով պատրաստեց գրքիս ծաղրանկարներուն բոլոր էլիշեները:

Շնորհակալութիւն նաեւ բոլոր այն գրասէր անձնաւորութեանց, որոնք նախ քան գրքին հրատարակութիւնը արձանագրուեցան անոր բացառիկ հատորին եւ այդպիսով դիւրացուցին այս մեծածախս գործին տպագրութիւնը: Կը յուսամ թէ վիրաւորած չեմ ըլլար իրենց համեստութիւնը, եթէ հատորին վերջը “Պատուոյ Ցանկ„ի մէջ յիշեմ իրենց անունները:

ԱԼ. ՍԱՐՈՒԽԱՆ

ՊԱՏՈՒՈՅ ՑԱՆԿ

Մինչեւ գրքիս հրատարակութիւնը «Բացատիկ» թուագրեալ հատորին ստացանագրուած են հետեւեալ գրասէր անձնաւորութիւնները.—

ԱՆՈՒՆ	ՔԱՂԱՔ	ՕՐԻՆԱԿ	ԹԻՒ ՀԱՏՈՐԻ
Ն.Վ. Արմենյակ Պէյ Կաւսարական	Աղեքսանդրիա	5	18, 19, 46, 47, 48
Նասիպեան Հրանդ	Գահիրէ	3	4, 5, 6
Սեւջեանեան Մեծր Շաւարշ	„	3	9, 10, 11
Տիկ. Նէկիպ Փաշա Ղալի	„	2	14, 15
Տիրատուր Օննիկ	„	2	2, 3
Աբագեան Յակոբ	„	1	57
Ագտարեան Յովհաննէս	Աղեքսանդրիա	1	50
Ազատեան Տօքթ. Արմենյակ	Գահիրէ	1	30
Ալիքսանեան Տիգրան	Աղեքսանդրիա	1	58
Աղազարմ Մեծր Յակոբ	Գահիրէ	1	25
Անդրանիկեան Մկրտիչ	„	1	1
Անդրանիկեան Տիգրան	„	1	39
Բաբազեան Էօժէն	„	1	12
† Բարթողեան Տելէմաք	„	1	59
Գալբագեան Փիլիբ	„	1	62
Գալբագճեան Մամաս	Գահիրէ	1	63
Գայարեան Մեծր Գէորգ	Աղեքսանդրիա	1	42
Գառնակերեան Օննիկ	Գահիրէ	1	34
Գասապեան Աշոտ	Աղեքսանդրիա	1	64
Գըլըճեան Գառնիկ	„	1	23
Գուլումճեան Մեսրոպ	Գահիրէ	1	65
Եագուպեան Նշան	„	1	76
Թէֆէեան Բիւզանդ	„	1	29
Թօփալեան Տօքթ. Վարդան	Պաղտատ	1	44
Թուլումճեան Պետրոս	Ծայրում	1	49
Իմիրզեան Շաւարշ	Աղեքսանդրիա	1	67
Կամսարական Երուանդ	„	1	8

Կարապետ Վանիս	Գահիրէ	1	32
Կիրակոսեան Պետրոս	»	1	17
Կիւլպէնկեան Ներսէս	Լօնտոն	1	72
Կիւրճեան Միխայէլ	Աղեքսանդրիա	1	60
Կոկաճեան Լեւոն	Գահիրէ	1	27
Հաճնլեան Տիգրան	»	1	61
Հայկազ Սարի	Պուէնոս Այրէս	1	73
Ճրճրեան Կարապետ	Գահիրէ	1	74
Մազլումեան Կարապետ	»	1	53
Մաթոսեան Լեւոն	Աղեքսանդրիա	1	20
Մանասեան Ռուբէն Եպ.	Պաղտատ	1	68
Մարտիճեան Յակոբ	Գահիրէ	1	41
Մէսրճեան Արտաշէս	»	1	69
Նազարեան Տօքթ.	Աղեքսանդրիա	1	22
Շահպազ Մեթր Ստեփան	»	1	21
Շ. Մ.	Գահիրէ	1	31
Շամլեան Տօքթ. Պետրոս	»	1	56
Չագրճեան Գրիգոր	»	1	38
Չագըր Ճանիկ	»	1	16
Պալըգճեան Բարսեղ	Աղեքսանդրիա	1	24
Պարծաճիճեան Վարդան	Գահիրէ	1	45
Պարոնեան Հայրապետ	Մաթայ	1	26
Պետէեան Արմենակ	Գահիրէ	1	70
† Պէյլէրեան Բրօֆ. Տիրան	»	1	37
Պէյլէրեան Վահէ	»	1	71
Պըլըգեանեան Օննիկ	»	1	35
Պօնճուգեան Յակոբճան	»	1	40
Պօսուրեան Օհանիկ	»	1	13
Սանեալեան Արմենակ	»	1	28
Սարուխան Ռոսթել	Պրիւքսէլ	1	66
Սէմէրճեան Խաչիկ	Քասալա	1	55
Սէտէֆճեան Սիմօն	Գահիրէ	1	36
Սիֆէրեան Կարապետ	»	1	51
Սիմօնեան մեթր Երուանդ	»	1	43
Սողիկեան, Տօքթ. Խաչիկ պէյ	Գահիրէ	1	57
Տիւրկէրեան Գարեգին	»	1	33
Փէրէսթէճեան Եղբարք	»	1	54
Օտապաշեան Եղբարք	Աղեքսանդրիա	1	52
Ֆէրմանեան Տիկ. Զարուհի	»	1	7

Տպարան ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ, Գահիրէ

ԳԻՆԵՐ՝ 30, 50 ԵՒ 100 ԵԳԻՊՏ. ԴԱՀ.
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ՝ 2, 3 ԵՒ 6 ՏՈԼԱՐ

ԱՅՍ ՀԱՏՈՐԻՆ ԳԻՆՆ Է 50 ԵԳԻՊՏ. ԴԱՀ.

Գիւել՝

ALEXANDRE SAROUKHAN
No. 4, Rue Sérapis,
Héliopolis,
Egypte.

Printed in EGYPT by
SAHAG-MESROB PRESS,
25, Sharia Tewfik Cairo.
Tél. 57612

Ե. ՓԱՆՅՈՒՇԻՆ

Ե. ՕՍԼՈՒՆ — ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Titel: ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ Ի ԾԱՊԼՎԱՐ և ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՍՆ

Autor: ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ Ծաղրանկարեց Ալ. Սարուխան

Rechte: novak@treventus.com

Quelle: Kavaldjian-1938.zip

CUSTOM

Titel: ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ Ի ԾԱՊԼՎԱՐ և ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՍՆ